

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

Taktické postupy překonávání lživé výpovědi

Diplomová práce

Diplomant: Karel Kopeček

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Zdeněk Konrád, CSc.

Datum vypracování práce: červen 2015

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 6.6.2015

.....

Karel Kopeček

Poděkování

Rád bych tímto poděkoval doc. JUDr. Zdeňku Konrádovi, CSc., vedoucímu mé diplomové práce, za odborné vedení mé diplomové práce a za vstřícný přístup.

Obsah

Úvod.....	2
1 Teoretická část.....	3
1.1 Pojem výsledku	3
1.1.1 Výsledek jako interdisciplinární fenomén.....	3
1.1.2 Trestněprávní pojetí výsledku	4
1.2 Věrohodnost výpovědi.....	4
1.3 Druhy výsledku	5
1.3.1 Rozdělení výsledku podle procesního postavení vyslychaného.....	5
1.3.2 Rozdělení výsledku podle vztahu vyslychaného k jeho vlastní výpovědi.....	8
1.3.3 Rozdělení výsledku podle trestní minulosti vyslychaného	9
1.3.4 Rozdělení výsledku podle fyzického a psychického stavu vyslychaného	11
2 Lež ve výpovědi.....	13
2.1 Způsoby posuzování věrohodnosti výpovědi.....	13
2.1.1 Posuzování věrohodnosti výpovědi na základě verbálních kritérií.....	13
2.1.2 Posuzování na základě neverbálních kritérií	19
2.1.3 Kritéria věrohodnosti výpovědi.....	22
2.2 Problematika sebeobvinění a nepravdivých doznání	23
2.2.1 Druhy sebeobvinění a nepravdivých doznání	24
2.2.2 Motivace doznání.....	25
2.2.3 Příčiny sebeobvinění a nepravdivých doznání.....	26
3 Taktické postupy překonávání lživé výpovědi.....	34
3.1 Základní taktické postupy výsledku.....	34
3.2 Specifické taktiky vedení výsledku	38
3.3 Dílčí taktické postupy překonávání lživé výpovědi	41
4 Chyby v provádění výsledku.....	47
4.1 Sugestivní a kapciózní otázky.....	47
4.2 Chyby plynoucí z interpersonální percepce výsledku	50
5 Rozbor výsledku.....	56
Závěr.....	62
Seznam použité literatury	63
Seznam zkratk.....	65
Abstrakt.....	66
Abstract.....	67
Název práce – Title of the thesis.....	68
Klíčová slova - Keywords.....	68

Úvod

Během mého studia jsem měl možnost účastnit se množství výslechů vedených různými osobami vystupujícími v trestním řízení. Byl jsem překvapen, jak rozdílná byla úroveň schopností vyslychajících vést výslech a získat od vyslychaných potřebné informace, přestože byl vyslychajícím vždy profesionál. I to byl jeden z důvodů, který mě vedl k myšlence pokusit se utřídit teoretické poznatky a metodické postupy vypracované kriminalistikou a forenzní psychologií k tématu překonávání lživé výpovědi. Problematiku vedení výslechu a možnosti odhalení lži ve výpovědi a její překonání považuji za velmi zajímavou, nadčasovou a nacházející uplatnění v každodenní praxi orgánů činných v trestním řízení.

V úvodní kapitole této diplomové práce jsem se zaměřil na obecný teoretický rozbor výslechu s důrazem na právní stránku věci. Velmi podstatnou částí problematiky překonávání lživé výpovědi je samotná lež obsažená ve výpovědi a její projevy. Tomuto tématu se věnuji ve druhé kapitole, kde nemalý prostor dávám právě odhalení lži ve výpovědi, neboť to považuji za nezbytný předpoklad uplatnění dále popsaných taktických postupů překonání lživé výpovědi. S působením na vyslychaného za účelem překonání domnělé lživé výpovědi souvisí i problematika nepravdivých doznání a sebeobvinění, neboť, zdůrazňuji, úkolem vyslychajícího není získat výpověď, jakou chce sám slyšet, nýbrž jen a pouze výpověď pravdivou a právě nesprávným výslechovým postupem může docházet k nepravdivým doznáním, kteréžto jsou pak potencionální příčinou justičních omylů.

Třetí kapitola je věnována taktickým postupům výslechu, specifikům vedení některých atypických výslechů a hlavně dílčím taktickým postupům určeným k překonání lživé výpovědi. V předposlední kapitole se věnuji možným chybám ve vedení výslechu, kteréžto jsou schopné ovlivnit jeho výsledek, jakož i jeho použitelnost jako důkazu.

Za velmi podstatnou kapitolu považuji rozbor výslechu, kde čtenáři nastíním reálnou výslechovou situaci, na které popisují aplikaci jednotlivých výše popsaných taktických postupů, signály lži ve výpovědi, jejich odhalení, působení na vyslychaného a další faktory hrající roli při provádění výslechu.

Mým cílem bylo sepsat a utřídit poznatky kriminalistické taktiky a forenzní psychologie, zasadit je do rámce českého právního řádu a obohatit je o poznatky z praxe a kazuistiku, tak aby případnému čtenáři tato práce posloužila jako jakási příručka, jež ho uvede do problematiky odhalení lži ve výpovědi a taktických postupů jejího překonání.

1 Teoretická část

1.1 Pojem výsledku

1.1.1 Výslech jako interdisciplinární fenomén

Každý člověk určitým subjektivním způsobem vnímá realitu, která ho obklopuje. Takto vnímané skutečnosti a události jsou pak zafixovány v jeho vědomí v tzv. *paměťových stopách*. Tyto paměťové stopy jsou považovány za obraz, který vznikl ve vědomí člověka na základě subjektivního vnímání určité konkrétní události. Vydělování informace uložené v těchto paměťových stopách za účelem jejího sdělení nazýváme *reprodukcí* a výsledek této verbální nebo neverbální reprodukce označujeme jako *výpověď*. Metodu využívanou orgány činnými v trestním řízení k získání výpovědi týkající se kriminalisticky relevantních událostí nazýváme *výslech*.

Definice pojmu výslech se bude lišit podle toho, jakým způsobem na něj budeme nahlížet. Obecně lze říci, že výslech je právně regulovaný proces získávání, zpracování, hodnocení a dokumentování informací o skutku, který je předmětem vyšetřování¹.

Cílem výsledku je, za dodržení zákonem stanovených podmínek, získání úplné a věrohodné výpovědi za účelem zjištění skutkového stavu věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti.

Na výslech je možné nahlížet odlišně pohledem různých vědeckých disciplín a to z pohledu:

- a) Trestního práva (jako na procesní úkon)
- b) Kriminalistiky (jako na kriminalistickou metodu)
- c) Forezní psychologie (jako na specifickou formu sociálního styku)

Tyto jednotlivé disciplíny však nevnímají problematiku výsledku zcela odlišně, je možné říci, že ze sebe vzájemně vychází a doplňují se. Nelze je však považovat za rovnocenné, v jejich vzájemné hierarchii zastává přední místo pohled trestně-právní, neboť právě trestní právo stanoví základní zásady pro vedení výsledku. Tyto zásady jakož i ostatní ustanovení trestního řádu týkající se výsledku jsou závazná a zajišťují základní náležitosti, jež musí každý výslech splňovat. Kriminalistika se v právním rámci vymezeném trestním právem zabývá problematikou obecných postupů a praktických doporučení k získání právně a kriminalisticky relevantních informací při výsledku. Na kriminalistiku navazuje forezní psychologie, která v

¹ SPURNÝ, Joža. Psychologie výsledku. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, 154 s. ISBN 9788073801533

roli podpůrné disciplíny poznává a rozvíjí psychologickou stránku výslechu a podobně jako kriminalistika poskytuje metodiku pro postup v konkrétních situacích.

1.1.2 **Trestněprávní pojetí výslechu**

Cílem trestního řízení je zjistit, zda se skutek, jež je předmětem tohoto řízení, stal, zda se jedná o trestný čin a kdo ho spáchal. Důležité je dále zjištění okolností, které vedly k trestní činnosti nebo ji umožnily. Prostředkem poznání skutku je pro orgány činné v trestním řízení postup označený jako dokazování. Dokazování je upraveno trestním řádem², který stanoví právní rámec, v němž se orgány činné v trestním řízení při provádění dokazování musí pohybovat. Důkazem je zejména ohledání osoby nebo věci, výslech osob (obviněného svědka, znalce), které jsou způsobilé poskytnout zprávu o skutečnosti, jež je předmětem důkazu, dále pak seznamování se orgánů činných v trestním řízení s obsahem informací o předmětu důkazu zachycených na věcech. V pojetí trestního práva je výslech procesní formou získání výpovědi od nositele důkazu – vyslýchaného.

1.2 **Věrohodnost výpovědi**

Nedílnou součástí každého výslechu je posuzování věrohodnosti výpovědi vyslýchaného. V případě posouzení výpovědi jako nevěrohodné (respektive lživé) je na místě zvolit příslušné taktiky odhalení motivace ke lživé výpovědi, odhalení konkrétní lži ve výpovědi a nakonec i taktiku k překonání této lživé výpovědi.

Otázkami posuzování věrohodnosti se zabývá forenzní psychologie. Věrohodnost výpovědi vyjadřuje míru souladu výpovědi se skutečností.³ Forenzní psychologie rozlišuje věrohodnost obecnou a speciální.

Obecná věrohodnost představuje souhrnnou psychologickou charakteristiku osobnosti, kterou charakterizuje zejména ve smyslu, zda má vyslýchaný příslušné předpoklady k objektivnímu vnímání, zapamatování a vybavování prožitých událostí.

Speciální věrohodnost se pak týká samotné výpovědi, posuzuje, zda je konkrétní výpověď pravdivá a do jaké míry se shoduje se skutečností. Mezi obecnou a speciální věrohodností existuje nesymetrický vztah, tedy i obecně nevěrohodná osoba může v určitém konkrétním

² Zákon. č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „TŘ“ nebo „Trestní řád“)

³ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. Forenzní psychologie. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 445 s. ISBN 9788073804619

případě podat věrohodnou (respektive pravdivou) výpověď a naopak. Metody posuzování speciální věrohodnosti nejsou zcela jednotné a budu se jim věnovat v další části této práce.

1.3 Druhy výsledku

Všechny vědecké disciplíny věnující se problematice výsledku dělí výsledky podle různých kritérií do určitých kategorií. Ač jsou tato kritéria stanovena trestním řádem, kriminalistickou metodikou nebo metodikou forenzní psychologie, jejich rozpoznání a správné zařazení konkrétní situace do příslušné kategorie a využití příslušných taktických postupů, je zásadní pro dosažení cíle výsledku, tedy získání úplné a věrohodné výpovědi. Je však třeba mít vždy na paměti nadřazenost a závaznost ustanovení trestně-právních předpisů nad metodikou doporučenými postupy. Z hlediska taktiky výsledku jsou pro nás důležité dělení výsledku na základě těchto hledisek:

1. Procesní postavení vyslychaného
2. Vztah vyslychaného k jeho vlastní výpovědi
3. Trestní minulost vyslychaného
4. Fyzický a psychický stav vyslychaného

1.3.1 Rozdělení výsledku podle procesního postavení vyslychaného

Účinný trestní řád rozlišuje druhy výsledku podle procesního postavení vyslychaného:

- a) Výslech svědka (ust. § 97-104 TŘ)
- b) Výslech svědka-poškozeného (ust. §43 a 47 TŘ)
- c) Výslech utajeného svědka (ust. §55 odst.2 TŘ)
- d) Výslech znalce (ust. §108 TŘ)
- e) Výslech podezřelé zadržené osoby (ust. §76 odst. 5 TŘ)
- f) Výpověď obviněného (ust. §90-95 TŘ)
- g) Výslech obžalovaného (ust. §207-208 TŘ)

Za zvláštní druh získání trestně-právně relevantních informací je považováno tzv. *podání vysvětlení*. Tento institut je v mnoha věcech podobný výsledku, např. sleduje podobný cíl, tedy

získání úplné a věrohodné výpovědi, ovšem je upraven v ust. § 61 zákona o Policii ČR⁴ a v ust. § 158 odst. 3 TŘ a v mnoha důležitých ohledech se od institutu výslechu liší.⁵ Vzhledem k zaměření této práce se v následující části podrobněji zaměříme na trestně právní aspekty výpovědi svědka a obviněného.

Výslech obviněného

Výpověď obviněného má v trestním právu dvojí funkci: je jedním z důkazních prostředků a současně je prostředkem jeho vlastní obhajoby proti sdělenému obvinění.⁶ Je obvyklé, že obviněný usiluje o vyvrácení nebo oslabení obvinění. Z praxe jsou však známy i případy, kdy se obviněný k činu dozná, ač jej ve skutečnosti nespáchal⁷. Problematice těchto tzv. nepravdivých doznání se budeme věnovat v jiné části této práce. Zákonný procesní postup pro provádění výslechu obviněného upravuje ust. § 90-95 TŘ. Před prvním výslechem je třeba zejména zjistit totožnost obviněného, objasnit mu podstatu sděleného obvinění a poučit jej o jeho právech. Poučení obviněného spočívá zejména ve sdělení obviněnému, že není povinen vypovídat, že má právo zvolit si obhájce a být vyslýchán za jeho účasti. Výslech obviněného je třeba vést tak, aby poskytl pokud možno úplný a jasný obraz o skutečnostech důležitých pro trestní řízení.

⁴ Zákon. č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „Zákon o Policii“)

⁵ Podání vysvětlení

(1) Policie může požadovat potřebné vysvětlení od osoby, která může přispět k objasnění skutečností důležitých pro

- a) odhalení trestného činu nebo přestupku a jeho pachatele,
- b) vypátrání hledané nebo pohřešované osoby anebo věci, nebo
- c) přípravu a výkon opatření k zajištění bezpečnosti osoby chráněné podle tohoto zákona nebo jiného právního předpisu, a v případě potřeby ji vyzvat, aby se ve stanovenou dobu, popřípadě bez zbytečného odkladu, je-li to nezbytné, dostavila na určené místo k sepsání úředního záznamu o podání vysvětlení.

(3) Podání vysvětlení nesmí být od osoby požadováno, pokud by tím porušila zákonem stanovenou nebo státem uznanou povinnost mlčenlivosti, ledaže by byla této povinnosti příslušným orgánem nebo tím, v jehož zájmu tuto povinnost má, zproštěna. Osoba může vysvětlení odepřít pouze, pokud by jí sobě nebo osobě blízké způsobila nebezpečí trestního stíhání nebo nebezpečí postihu za správní delikt.

⁶ JELÍNEK, Jiří. Trestní právo procesní. 3. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Leges, 2013, 864 s. ISBN 9788087576441

⁷ I to je mimo jiné důvodem, proč trestní řád v ust. § 2 odst. 5 stanoví, že doznání obviněného nezbavuje orgány činné v trestním řízení povinnosti přezkoumat všechny podstatné okolnosti případu.

To aby obsah výpovědi odpovídal tomu, co sám obviněný skutečně vypovědět chtěl a bylo vyloučeno možné ovlivnění jeho výpovědi, mají zajistit zejména tato ustanovení trestního řádu:

- Je-li obviněných více, vyslychají se odděleně (§ 91 odst. 1 TŘ).
- Obviněný nesmí být žádným způsobem donucován k výpovědi nebo k doznání (§ 92 odst. 1 TŘ).
- Je zakázáno kladení sugestivních a kapciózních otázek (§ 92 odst. 3 TŘ).
- Je-li toho třeba k zjištění pravosti rukopisu, může být obviněný vyzván, aby napsal potřebný počet slov; k tomu nesmí však být žádným způsobem donucován (§ 93 odst. 2 TŘ).
- Výpověď obviněného se do protokolu zapíše zpravidla podle diktátu vyslychajícího, v přímé řeči a pokud možno doslova (§ 95 odst. 1 TŘ).
- Protokol musí být po skončení výslechu obviněnému předložen k přečtení nebo, požádá-li o to, musí mu být přečten. Obviněný má právo žádat, aby byl protokol doplněn nebo aby v něm byly provedeny opravy v souladu s jeho výpovědí. O tomto právu je třeba obviněného poučit (§ 95 odst. 2 TŘ).

Ustanovení o výslechu obviněného se užije i pro případ výslechu podezřelého, zadržovaný má v tom případě práva shodná jako obviněný a je třeba ho o nich poučit (§ 76 TŘ, zejména pak odst. 5 a 6).

Výslech svědka

Svědka je osoba odlišná od obviněného, jež je vyzvána některým orgánem činným v trestním řízení k tomu, aby poskytla svou svědeckou výpověď o skutečnostech, jež vnímala svými smysly. Svědecká výpověď je základní a nejčastější důkazní prostředek užívaný v trestním řízení. Zákonný procesní postup pro výslech svědka se nachází v ust. § 97-103 TŘ. Zákon stanovuje v ust. § 97 zásadně všeobecnou povinnost svědčit: Každý je povinen na předvolání se dostavit a vypovídat jako svědek o tom, co je mu známo o trestném činu a o pachateli nebo o okolnostech důležitých pro trestní řízení. Z této povinnosti svědčit zná Trestní řád tyto výjimky: zákaz výslechu (§10 TŘ – diplomatická imunita, §99 TŘ – tajné informace a státem uznaná povinnost mlčenlivosti), právo odepřít výpověď (§ 100 TŘ – příbuzný obviněného, nebezpečí trestního stíhání, Čl. 28 Ústavy – poslanec nebo senátor ohledně skutečností, které se dozvěděl v souvislosti s výkonem svého mandátu Čl. 86 odst. 3 Ústavy - Soudce Ústavního soudu o skutečnostech, které se dozvěděl v souvislosti s výkonem své funkce). Základní ustanovení upravující výslech svědka se nalézají v ust. § 101 TŘ. Podobně jako při výslechu

obviněného je třeba před výslechem svědka zjistit jeho totožnost, naopak odlišně od výslechu obviněného je nezbytné zjistit jeho poměr k obviněnému, poučit jej o právu odepřít výpověď, a je-li toho třeba, též o zákazu výslechu nebo o možnosti postupu podle § 55 odst. 2 (možnost utajení svědka), jakož i o tom, že je povinen vypovědět úplnou pravdu a nic nezamlčet. Dále musí být poučen o trestních následcích křivé výpovědi.

Nejvýznamnější rozdíly mezi právy a povinnostmi svědka a obviněného při výslechu jsou tyto:

Obviněný nemá zákonem stanovenou povinnost vypovídat. V případě, kdy se rozhodne vypovídat, mu žádné zákonné ustanovení nenařizuje mluvit pravdu. Nemůže se dopustit trestného činu křivé výpovědi⁸ a jediné, co ho limituje v možnosti bezuzdně lhát, je zákaz lživého obvinění jiné osoby vyjádřený ve skutkové podstatě trestného činu křivé obvinění (ust. § 345 TZ). Obviněný může být vyzván, aby napsal určitý počet slov, za účelem zjištění pravosti rukopisu, nemůže však být k tomuto nijak nucen.

Svědek naopak má zákonem zakotvenou povinnost vypovídat (ust. § 97 TR), této povinnosti je zbaven pouze v taxativně vyjmenovaných případech zákazu výslechu a práva odepřít výpověď (viz. výše). Na rozdíl od obviněného je svědek povinen vypovídat pravdivě o okolnostech, které mají podstatný význam a žádnou takovou okolnost nezamlčet. Porušením této povinnosti se svědek dopouští trestného činu křivé výpovědi (ust. §346 TZ), o kterémžto důsledku musí být vyslychajícím poučen. Je-li svědek vyzván, aby napsal určitý počet slov za účelem zjištění pravosti rukopisu, je povinen tak učinit.

1.3.2 Rozdělení výslechu podle vztahu vyslychaného k jeho vlastní výpovědi

Rozpoznání vztahu vyslychaného k jeho vlastní výpovědi je klíčové z hlediska určení taktiky vedení tohoto konkrétního výslechu. Kriminalistická teorie⁹ člení výslech na základě tohoto kritéria takto:

⁸ viz. ust. § 346 zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „Trestní zákoník“ nebo „TZ“)

⁹ KONRÁD, Zdeněk, Jan MUSIL a Jaroslav SUCHÁNEK. Kriminalistika. 1. vyd. Praha: Beck, 2001, XX, 512 s. ISBN 8071793620

a) Výslech osob, které chtějí vypovídat pravdu a jejichž úmysl se kryje s nastalým následkem

Tato výslechová situace je pro vyslychajícího nejvýhodnější, jeho aktivní úlohu lze spatřovat především v kontrole přesnosti a úplnosti výpovědi. Pokud by se vyslychaný dopustil nepřesnosti nebo určitou část opomněl, je jeho úkolem pouze vyslychaného vyzvat k upřesnění a doplnění relevantních údajů.

b) Výslech osob, které chtějí vypovídat pravdu, avšak úmysl se z některých objektivních nebo subjektivních příčin s nastalým následkem nekryje

Výslech osoby mýlící se je již poněkud obtížnější. Vlivem deformace informací ve vědomí vyslychaného, které vznikly v průběhu formování jeho výpovědi, se vyslychaný může odchýlit od objektivně zjištěných faktů, může být nepřesná a často budí dojem nevěrohodnosti. Úkolem vyslychajícího v takovém případě je především udržet navázaný psychologický kontakt a pomocí taktických postupů pomoci vyslychanému k vybavení zdánlivě zapomenutého a překonání subjektivních nedostatků reprodukce a mylných vzpomínek.

c) Výslech osob, které nechtějí vypovídat pravdu

Výslechová situace, kdy vyslychaný nechce vypovídat pravdu a vypovídá lživě, je pro vyslychajícího zdaleka nejnáročnější. Vyslychajícímu se zpravidla nepodařilo navázat psychologický kontakt s vyslychaným a vzniklá výslechová situace má konfliktní charakter. K překonání této nepříznivé situace byly kriminalistickou metodikou ve spolupráci s forenzní psychologií vypracovány taktické postupy psychologického působení na lživě vypovídajícího za účelem získání jeho pravdivé výpovědi.

Tato práce je zaměřena na výslechy třetí skupiny osob, tedy osob, které nechtějí vypovídat pravdu, vypovídají lživě a na taktické postupy překonání jejich lživé výpovědi. Proto se prvním dvěma kategoriím výpovědí nebudeme dále v této práci věnovat.

1.3.3 Rozdělení výslechu podle trestní minulosti vyslychaného

Kriminalistická taktika rozlišuje druhy výslechů s ohledem na trestní minulost vyslychaného takto:

- a) Výslech osob dosud netrestaných
- b) Výslech v minulosti trestaných osob

c) Výslech recidivistů¹⁰

Výslech osob dosud netrestaných

Jedná se o standardní druh výslechu, při řádné přípravě by zkušenému vyslýchajícímu neměl činit větší potíže. U osoby dosud netrestané, tedy bezúhonné, lze očekávat dostatečné právní povědomí a cit pro spravedlnost. Ve většině případů chovají tyto osoby k vyslýchajícímu patřičný respekt, jejich chování je slušné, nesnaží se lhát, či jinak mařit vyšetřování. Při vedení výslechu bezúhonné osoby hraje důležitou roli nezkušenost této osoby v jednání s policisty a orgány činnými v trestním řízení obecně, čehož lze ve vhodných chvílích využít.

Výslech v minulosti trestaných osob

Při výslechu osob, které byly již v minulosti trestané, je třeba mít na paměti, že tyto již mají jistou zkušenost s jednáním s orgány činnými v trestním řízení a s výslechem. Podle toho, jakou má tato osoba zkušenost s vedením výslechu, lze do jisté míry předvídat její chování při nadcházejícím výslechu. Pokud se tato osoba při minulém jednání s orgány činnými v trestním řízení zklamala, ať již při výslechu, či při jiné činnosti těchto orgánů např. nabízením nereálných či nerealizovaných slibů vyslýchajícím, pak lze důvodně očekávat, že ochota této osoby pravdivě vypovídat bude podstatně snížena, či že dokonce odmítne vypovídat úplně. V opačném případě, pokud se tato osoba setkala s korektním vystupování orgánů činných v trestním řízení, například s profesionálním a objektivním vyslýchajícím, lze očekávat, že i nový vyslýchající bude mít snadnější roli při navazování psychologického kontaktu a získání důvěry této osoby. Ovšem ve všech případech vedení výslechu osoby, již v minulosti trestané, je třeba k přípravě i vedení tohoto výslechu přistupovat s náležitou důkladností a počítat se zkušenostmi této osoby, jež získala při minulém jednání s orgány činnými v trestním řízení.

Výslech recidivistů

Výslechu recidivistů, tedy osob, které v minulosti opakovaně páchaly trestnou činnost, za kterou byli odsouzeni, bývá velice často problémový a vyžaduje od vyslýchajícího důkladnou přípravu zaměřenou nejen na samotný výslech, ale i seznámení se s vyslýchanou osobou. Při

¹⁰ NĚMEC, Miroslav. Kriminologická taktika pro policisty. 1. vyd. Praha: Eurounion, 2004, 328 s. ISBN 8073170361

přípravě je vhodné zjistit všechny dostupné údaje o vyslychaném včetně např. vzdělání, intelektu, charakteru i taktické údaje z lustrační evidence a evidence údajů o známých pachatelích trestných činů.¹¹ Vyslýchající musí být obeznámen s typickými reakcemi vyslychaného, zda doznává trestnou činnost ihned, po předložení konkrétních důkazů nebo ji vždy zásadně popírá, ač je prokázána. Každému konkrétnímu případu, tedy musí předcházet konkrétní taktická příprava, jejímž obsahem je příprava důkazů, stanovení pořadí jejich užití, to vše na základě důkladné analýzy osobnosti a minulého jednání vyslychaného. V některých případech může být vhodné zajistit přítomnost dalších osob, např. u výslechu osoby psychicky narušené, se bude jednat o psychologa.

1.3.4 **Rozdělení výslechu podle fyzického a psychického stavu vyslychaného**

Při přípravě a vedení výslechu je nutné věnovat pozornost fyzickému a psychickému stavu vyslychaného, neboť ten má často zcela zásadní dopad na taktiku vedení výslechu, na volbu vhodných taktických postupů překonávání lživé výpovědi, či někdy dokonce na to, jaká ustanovení právního řádu se aplikují. Podle fyzického a psychického stavu vyslychaného odlišujeme od standardního výslechu tyto druhy výslechů¹²:

- a) Výslech dítěte
- b) Výslech mladistvého
- c) Výslech osoby staré
- d) Výslech osoby nemocné
- e) Výslech osoby zraněné
- f) Výslech osoby umírající
- g) Výslech osoby psychicky defektní
- h) Výslech těhotné ženy

Jednotlivými druhy výslechů, doporučenou taktikou jejich vedení a jejich vzájemnými odlišnostmi a specifiky se dále zabýváme v další části této práce věnované taktice vedení výslechu.

¹¹ NĚMEC, Miroslav. Kriminologická taktika pro policisty. 1. vyd. Praha: Eurounion, 2004, 328 s. ISBN 8073170361

¹² NĚMEC, Miroslav. Výslech a taktika jeho provádění ve speciální výslechové místnosti. Vyd. 1. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2003, 136 s. ISBN 8072511416

2 Lež ve výpovědi

2.1 Způsoby posuzování věrohodnosti výpovědi

Metodikou posuzování věrohodnosti výpovědi se zabývá pomocná kriminalistická věda forenzní psychologie. Za účelem poskytnutí vyslychajícím nástroj k odhalení lži ve výpovědi rozpracovala forenzní psychologie seznamy konkrétních signálů, a to jak signálů v chování vyslychaného, tak i signálů obsažených ve výpovědi, na základě kterých lze učinit úsudek, zda se jedná spíše o věrohodnou či nevěrohodnou výpověď. Tyto znaky ukazující na nepravdivou nebo pravdivou výpověď se skrývají v pozorovatelných projevech chování vyslychaného. Posouzení věrohodnosti jednotlivé výpovědi je tím snazší a jistější, čím více informací o projevech vyslychané osoby je k dispozici a čím jsou jeho projevy nápadnější. Zpozorované projevy je dále třeba porovnat s jednotlivými signály věrohodné a nevěrohodné výpovědi. Forenzní psychologie rozlišuje signály vypovídající o věrohodnosti výpovědi na verbální a neverbální. Proto se toho rozdělení budeme držet i v rámci této práce v následující části.

2.1.1 Posuzování věrohodnosti výpovědi na základě verbálních kritérií

Podstatou vytvoření seznamu verbálních kritérií označujících věrohodnost či nevěrohodnost výpovědi, je myšlenka, že pokud někdo vypráví reálný zážitek, jeho vyprávění je jiné než když vypráví příběh fiktivní. Část odborníků verbální kritéria považuje za spolehlivější než kritéria neverbální, hlavně pak v situacích kdy proti sobě stojí dvě navzájem si odporující výpovědi. Mezi výhody verbálních kritérií věrohodnosti výpovědi patří zejména skutečnost, že o ně lze opřít odůvodnění rozsudku. Přestože však mnoho verbálních kritérií nemá potenciál být využito v odůvodnění rozsudku, ani jinak během řízení před soudem, mají často unikátní kriminalisticko-taktický význam. Forenzní psychologie rozděluje kritéria do dvou kategorií, jsou to na jedné straně příznaky nasvědčující věrohodné výpovědi a na straně druhé příznaky nasvědčující nevěrohodné (lživé) výpovědi. V další části této práce představíme nejdůležitější znaky věrohodnosti výpovědi, publikované Čírtkovou¹³ a F. E. Louwagem¹⁴.

2.1.1.1 Znaky věrohodné výpovědi

¹³ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. Forenzní psychologie. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 445 s. ISBN 9788073804619

¹⁴ F. E. Louwage, Some Remarks on Police Interrogation, International Criminal Police Review, April, 1953

Detaily

Kdo prožije nějaký zážitek, je zpravidla schopen o něm informovat. Jeho vyprávění bývá konkrétní, věcné, bohaté, živé a psychologicky správné. Příběh obsahuje určité detaily, jež může popsat pouze člověk, který skutečně danou událost prožil a vnímal vlastními smysly. Jde o detaily, u nichž může vyslychající vyloučit, že by si je vyslychaný vymyslel pro větší věrohodnost své výpovědi, ať už kvůli neznalosti prostředí, nedostatečnému vzdělání nebo např. neobvyklosti konkrétního detailu. Detaily zdánlivě bezvýznamné naznačují věrohodnost výpovědi. Objeví-li se ve výpovědi popisování vjemů vnímaných jinými smysly např. zápach čichem, hrubost hmatem atd., můžeme to považovat za znak svědčící pro věrohodnost výpovědi, neboť takovéto líčení se ve lživých výpovědích nachází zcela výjimečně.

Originalita

Toto kritérium, také označované jako kritérium individuálnosti, se projevuje autenticitou výpovědi obsahující osobní prožitky vyvolané kritickou událostí. Líčení vlastních představ, nálad a duševních pochodů je projevem jedinečnosti události a jedinečnosti osoby. Jde o popis tak specifických a originálních vjemů, že není možné, aby si je vyslychaný vymyslel. Rozlišujeme originalitu obsahu sdělení (např. používání specifických výrazů, neobvyklých spojení, slangu atd.) a originalitu citových prožitků (vyslychaný nezůstane u konstatování, že měl strach a popisuje podrobně své pocity a prožitky např. „rozklepaly se mi kolena a rozbušilo srdce, vzpomněla jsem si, jak to ráno zmlátil sestru, a chtělo se mi brečet, protože nebylo kam se schovat a bylo mi jasné, že nebudu moct jít na maturitní ples, protože mi určitě udělá taky moncla“).

Komplikace

Jen zřídka se jakákoliv činnost obejde bez komplikací, byť může jít i jen drobnost typu zakopnutí o práh při vcházení do místnosti. Pokud vyslychaná osoba ve své výpovědi zmiňuje nějaké potíže a popisuje způsob jejich překonání, jedná se o znak nasvědčující pravdivosti výpovědi. V takových to chvílích, ať již vyslychaný vypovídá o podružných detailech, či líčí nedůležité komplikace, je zásadní chybou vyslychajícího ho přerušit. Začne-li vyslychaný na základě takového přerušení podobné informace vynechávat, je ztracen důležitý zdroj vypovídající o věrohodnosti výpovědi.

Nepochopení děje

Pokud vyslýchaný ve své výpovědi sám od sebe popisuje zážitek, kterému docela neporozuměl, lze toto označit za kritérium svědčící pro věrohodnost výpovědi. Vyslýchaný, který je motivován podat lživou výpověď se zpravidla snaží podat svůj příběh tak, aby v něm vše vzájemně do sebe zapadalo a aby se v něm nevyskytovaly žádné mezery. Nezakomponuje tedy do svého příběhu část, která nebude dávat smysl a které by sám nerozuměl.

Asociace

V některých případech se vyslýchaný sám od sebe zmíní o myšlenkové asociaci, kterou mu prožívaná událost vyvolala. Tzv. asociací podobnosti označujeme jev, kdy kritický prožitek vyvolá emoce či pocity týkající se podobné dříve prožité zkušenosti. Takovouto asociaci může v mysli vyvolat pouze reálný impuls a zmínění asociací tedy považujeme za opravdu silné kritérium. Nahrát falešnou asociaci je schopen pouze opravdu zdatný a připravený lhář.

Rozšiřování výpovědi a konstantnost

Obzvlášť pro člověka nemajícího zkušenost s jednáním s orgány činnými v trestním řízení a který nebyl v minulosti vyslýchán, představuje výslech stresovou situaci a není tedy divu, pokud si při prvním výslechu nevybaví veškeré podrobnosti týkající se vyšetřované události. Je proto přirozené, pokud taková osoba při dalším výslechu svou výpověď rozšíří o některé drobné detaily, a byla by chyba toto považovat za příznak lži a nevěrohodnosti výpovědi. Je však důležité věnovat pozornost, zda se opravdu jedná o drobné detaily (např. zda svědek pozoroval událost z okna, jež bylo otevřené či pouze pootevřené) anebo jsou tyto detaily zásadního významu. Je to právě osoba podávající lživou výpověď, jež častěji lpí na původní verzi své výpovědi a má tendenci stereotypně a jednotvárně opakovat stejný popis dokola bez jakýchkoliv byť drobných změn. Domněnka, že pravdomluvná osoba vypovídá vždy stejně jako v předchozích výsleších, je mylná a její uplatňování v praxi vede často k tomu, že se vyslýchaní obávají poskytnout opakovanou výpověď. Vyslychající se musí vyvarovat paušálního vnímání konstantní výpovědi jako věrohodné a výpovědi odlišující se jako nevěrohodné. Je důležité dokázat rozlišit, která část výpovědi by měla zůstat nezměněna (tzv. jádro událostí) a ve které se mohou vyskytnout drobné nesrovnalosti či rozpory. Tzv. jádro události označuje okolnosti, jež osoba v době události vnímala jako subjektivně důležité (zejména místo, osoby, činnost atd.), popis tohoto jádra událostí by měl zůstat neměnný, co se týče svého celkového smyslu.

Reakce na přímé obvinění

Věrohodnou reakcí nevinného člověka je okamžité odmítání obvinění. Skutečnost, že je přímo obviněn z trestného činu, je pro nevinnou osobu natolik stresující a šokující, že zpravidla reaguje bezodkladně a impulzivně a důsledně obvinění popírá. Naopak cítí-li se vyslýchaný vinen, je obvyklé, pokud vyčkává a nechá vyslychajícího domluvit, tak aby získal co nejvíce informací. Reaguje zpravidla až ve chvíli, kdy má pocit, že se již musí projevit nebo když se mu podařilo opatřit si znalost všech důkazů a skutečností - tedy „trumfů“, jež drží vyslychající.

Opakované prohlášení o nevině

Pro nevinného člověka snažícího se podat věrohodnou výpověď je příznačné opakované odmítání viny, doprovázené detailními popisy klíčové situace. Zatímco nevinný se opakovaně snaží prokázat nesprávnost obvinění, rozebírá jednotlivé důkazy, vrací se ke konkrétním okolnostem případu a snaží se svou nevinu dokázat aktivně, za spíše nevěrohodné lze označit chování, kdy vyslýchaný reaguje pouhým odmítnutím obvinění a proklamací své nevinu. Nesnaží-li se vyslýchaný vysvětlit vyslychajícímu, že je nevinný, chová-li se pasivně a spokojí-li se s pouhým prohlášením, že je nevinný, lze to považovat za signál značící nevěrohodnost výpovědi.

Opakovaný návrat k bodům obvinění

Osobu, jež se vytrvale snaží vrátit k jednotlivým bodům obvinění, rozebírá je a snaží se tvrzené obvinění vyvrátit, lze spíše označit za nevinou a její výpověď za věrohodnou. Takový vyslycháný se zpravidla nesnaží vyhnout klíčovým a kritickým otázkám, naopak se k nim vrací a detailně je rozebírá a vysvětluje. Naopak člověk, který se kritickým otázkám spíše vyhýbá, odsouvá je a rozebírá skutečnosti pro případ nepodstatné, podává spíše nevěrohodnou výpověď. Ve chvílích, kdy přijde řeč na klíčové momenty a vyslycháný se jejich podrobnému popisu snaží vyhnout, stručně je odbývá a snaží se změnit téma a přesunout konverzaci jiným směrem, je třeba pátrat i po neverbálních signálech popsaných níže, neboť právě v této chvíli se vyslycháný cítí být na tenkém ledě a obává se nebezpečí odhalení usvědčujících detailů.

Odvolávání se na širší kontext

Je typické, že nevinný vyslycháný se při podávání výpovědi snaží odvolávat na širší kontext popisované události a realie panující v jeho životě a okolí. Poukazuje na svůj obvyklý styl

života, na své zázemí, vzdělání atd. a zdůrazňuje nelogičnost chování či činu, jež mu je připisován. Je-li vyslychaným osoba vinná, není tato argumentace typická a vyskytuje se zřídka.

Obavy z ostudy

Pro nevinnou osobu obviněnou z trestného činu je příznačné, že jsou vystrašeni nejen představou možného trestu, ale také možnými dopady zveřejnění tohoto obvinění na svou pověst. Zneklidňuje je představa možné reakce jejich kolegů, přátel, sousedů atd., možné dopady na jejich osobní pověst, či čest rodiny je často momentálně znepokojuje více než vidina trestu. Často nemusejí mít z trestu vůbec obavy, neboť se považují za nevinné a nebojí se odsouzení, nýbrž trápí je možné pošpinění zveřejněním trestního stíhání. Na druhou stranu osoby vinné se obvykle tímto vůbec netrápí, jejich jedinou starostí je potenciální trest, jež je ohrožuje, a to jak se mu vyhnout. Možné dopady jejich trestního stíhání na veřejné mínění a jejich okolí je tolik neznepokojují.

2.1.1.2 Znak nevěrohodné výpovědi

Příznaky zadržování informací

Vyslychaná osoba nechce doplnit či rozšířit svou výpověď, ačkoli by měla požadovanými informacemi disponovat. Vyslychaný popisuje nedůležité detaily, leč není schopen dostatečně popsat okolnosti týkající se jádra událostí, jež pro něj byly subjektivně důležité, a tedy by si právě je měl nejlépe pamatovat.

Vyslychaný při upozornění na rozpory v určité části své výpovědi reaguje nelogicky úplným vypuštěním této části a odmítnutím dále o tomto vypovídat. („No tak to asi bylo jinak, nevím, už si vůbec nepamatuju.“)

Vyslychaný se vyhýbá zásadním otázkám, neustále mluví o nepodstatných detailech, případně využívá přerázení a domnělého protiřečení vyslychajícího („No vidíte, tak co po mě ještě chcete, když mi ani slovo nevěříte.“). V projevu vyslychaného chybí spontánnost.

Vyslychaný se vyjadřuje nekonkrétně, nepřesně a neosobně („A pak se rozhodlo...“ „Někam se to tam asi zahodilo...“)

Vyslychaný klade otázky vyslychajícímu („Cože to chcete vědět? A kde mám jako začít?“).

Servilnost k vyslychajicimu

Vyslychaná osoba zduraznuje svou podřizenou pozici, naznačuje svou bezbrannost a nevědomost, je přehnaně úslužná až vlezlá a snaží se všemožně vlichotit vyslychajicimu do přízně.

Freudovské signály

Vyslychaná osoba má problém s reprodukcí lži, stěží lež zakomponuje do smysluplné věty, přefíká se („...moment to si musím vymyslet, tedy rozmyslet jsem chtěl říct samozřejmě, já si nic nevymýšlím“ atd.).

Přílišná akurátnost nebo naopak drzost vystupování

Vyslychaná osoba často osciluje mezi dvěma extrémy a to přehnanou akurátností ve vztahu k vyslychajicimu a naopak drzostí a agresivitou. Vyslychaný se stylizuje do role servilního chudáka, jindy pak do role frajera, jehož výslech a chování vyslychajicího nemůže rozhodit. Ač bude často vyslychaný ve zvolené pozici setrávat po celý výslech, setkáváme se i s případy, kdy se jednotlivé role mohou měnit a střídat, např. určitý podnět způsobí, že původně podrobený a servilní vyslychaný se změní na agresivního hulváta. V útočném chování vyslychané osoby lze mnohdy vysledovat předčasnou obhajobu ve smyslu rčení nejlepší obrana je útok (vyslychaný se začne zuřivě obhajovat, aniž by mu bylo naznačeno jakékoliv podezření).

Stereotypní opakování bez změn v drobných detailech

Jak již bylo podrobně rozebráno výše, znakem věrohodné výpovědi je při podávání opakované výpovědi odlišování se v drobných podřadných detailech. Ve chvíli kdy vyslychaná osoba při opakovaných výsleších stále stejně stereotypně opakuje předchozí sdělení, aniž by se odchytila být v drobných detailech, lze toto považovat za signál možné nevěrohodnosti výpovědi. Pokud se vyslychaná osoba v některých částech výpovědi drobně odchyluje (změní pořadí detailů, slovosled, použije jiné označení apod.) a v jiné části výpovědi opět upadne do stereotypního popisu beze změn, značí toto, že právě tato část výpovědi na rozdíl od ostatní, bude pravděpodobně smyšlená.

2.1.2 Posuzování na základě neverbálních kritérií

Každá vyslychaná osoba vysílá v průběhu podávání výpovědi krom verbálních signálů i signály neverbální. I neverbální signály mají podobně jako verbální způsobilost být nositelem informace o věrohodnosti sdělované informace. Schopnost vyslychajícího vnímat a správně posoudit tyto neverbální signály, jež vysílá vyslychaný, značně zvyšuje jeho možnosti učinit správné rozhodnutí o věrohodnosti výpovědi. Někteří psychologové označují neverbální signály za spolehlivější zdroj informací o věrohodnosti výpovědi, neboť vysílání těchto neverbálních signálů je zpravidla hůře kontrolovatelné z pozice vyslychaného. Vyslychaný, který má v úmyslu podat lživou výpověď, je často schopen kontrolovat své verbální projevy, ovšem již není schopen ovládnout veškeré své neverbální projevy. To vedlo v minulosti k publikování mnohých seznamů tzv. lživých symptomů, kdy např. člověk mnoucí si bradu, zakrývající si rukou ústa atd. byl označován za nevěrohodného a podávajícího lživou výpověď. Tyto ač někdy pravdivé neverbální signály nemohou být paušálně přijaty, neboť nemají absolutní výpovědní hodnotu. Přestože v průběhu jistých experimentů se podařilo ověřit, jaké skutečné symptomy vykazuje lhoucí osoba, jejich nediferenciovaná aplikace může způsobit spíše více škody než užitku. I proto v současné době většina odborníků považuje verbální signály za spolehlivější zdroj informací, už proto, že na nich lze snadno postavit odůvodnění rozsudku. Je třeba mít na paměti, že neverbální signály mohou být víceznačné a je nutné je interpretovat vždy v reáliích konkrétní situace a konkrétního vyslychaného. Nelze je vykládat izolovaně, ale pouze v přímé souvislosti s verbálním projevem vyslychaného. Úloha vyslychajícího spočívá ve sledování gestikulace, mimiky, změn v mluveném projevu atd. a výkladu jejich smyslu a příčin. Je důležité uvědomit si, že lež je pouze jedním z možných důvodů podezřelého neverbálního chování vyslychaného. Vyšetřovaná věc, výslech, či dokonce samotná osoba vyslychajícího může i na nevinného vyslychaného působit značně stresově, či mu navodit asociace z jeho minulosti, což se pak projeví v podezřelém chování vyslychaného.

Rozpoznání nevěrohodné výpovědi na základě neverbálních kritérií zůstává složitou záležitostí. Ve hře je mnoho faktorů, jako obratnost konkrétního lháře, schopnost vyslychajícího citlivě a pozorně vnímat a jeho znalost taktik posuzování věrohodnosti výpovědi. Rád bych popsal některé chyby, jichž se vyslychající nejčastěji dopouští. Čírtková ve své práci *Forenzní psychologie*¹⁵ zmiňuje tyto hlavní chyby:

¹⁵ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 445 s. ISBN 9788073804619

- a) Problém nervozity lháře
- b) Přehlížení obratných lhářů

Problém nervozity lháře

Hluboce zakořeněná představa, že lháře je možné odhalit podle jejího nervózního vystupování, panuje bohužel i mezi profesionály jako jsou kriminalisté nebo soudci. Je možné říci, že lhaní způsobuje určitý druh rozrušení, proto zastihneme-li někoho rozrušeného v podezřelé situaci (kdy mu lež může potencionálně přinést prospěch), vnucuje se nám domněnka, že lže. Chová-li se však v takové situaci klidně, považujeme ho přirozeně za pravděpodobně nevinného. Tento zjednodušený přístup je však mylný hned z několika důvodů. Typické neverbální znaky považované za příznaky nervozity (pocení, těkání pohledem, poklepávání nohou, třes rukou atd.) nemusí být pouze příznakem obavy z přistižení při lži a potrestání. Toto chování může mít i úplně odlišné důvody. Nevinný člověk, jež nemá dosud žádné zkušenosti s jednáním s orgány činnými v trestním řízení, může prožívat výslech velmi úzkostně a v obavě, aby nebyl omylem podezírán ze lži, může vykazovat výše zmíněné symptomy. Stejně tak nevinný, leč v minulosti mnohokrát trestaný recidivista, jež se opakovaně v minulosti dopouštěl drobné kriminality a za tyto činy byl potrestán, může mít, je-li vyšetřován jako podezřelý ze závažného trestného činu, obavy, že mu nebude uvěřeno a bude kvůli své trestné minulosti považován za pachatele.

Přehlížení obratných lhářů

Mnohým pachatelům se podaří uniknout odhalení, neboť jsou schopni vystupovat i ve vypjatých momentech jako je výslech, bez vnějších projevů nervozity či rozrušení. I profesionálové jako jsou vyšetřovatelé a soudci, často pomíjejí skutečnost, že se vyskytují lidé, kteří dokážou lhát velmi přesvědčivě a přirozeně. Takové osoby nevykazují typické vnější příznaky nervozity a dokážou svým projevem lehce klamat své okolí. Proto je odhalování obratných lhářů značně náročnější. Ač laické i odborné veřejnosti méně známé, přesto existují i takové neverbální signály, jež mohou prozradit i osoby ve lhaní zběhlé. Jestliže typickým emocionálním doprovodem lži ve výpovědi je negativní emoce, pak u obratných lhářů se podařilo vysledovat přítomnost i pozitivních emocí. Ač pozitivní emoce jako výraz radosti z dobře reprodukováné lži, se může vyskytnout u každého lháře, jsou to právě obratní lháři, kde je tento signál jejich největší slabinou a poskytuje jedinečnou šanci vyslychajícímu lež odhalit. Tito lháři jsou schopni vystupovat přirozeně a vypovídat bez nejmenších projevů nervozity,

ovšem již nedokáží kontrolovat své pozitivní emoce, pociťují-li radost z úspěchu, či vítězství. Při pečlivém sledování lze zpozorovat drobný asymetrický úsměv, mimický výraz radosti až pýchy. Tyto výrazy spokojenosti a uspokojení s vlastním výkonem lze často jen těžko zpozorovat při provádění výslechu jediným vyslychajícím, jež se třeba ještě zároveň věnuje protokolaci výpovědi. Je-li podezření, že vypovídající bude obratným lhářem, lze doporučit pořízení videozáznamu výpovědi a účast dalších osob, sledujících mimiku a další neverbální projevy vyslychaného. Při opakovaném zhlédnutí dostatečně kvalitního videozáznamu je pak možné zaregistrovat výše zmíněné projevy radosti jako je třeba rychlý úsměv, či cukání koutku.

Je trendem posledních let ustupovat od posuzování věrohodnosti výpovědi na základě jednotlivých neverbálních kritérií a naopak upřednostňovat komplexní vzorce neverbálních projevů. Z toho plyne i fakt, že nejčastěji doporučovanými neverbálními kritérii věrohodnosti výpovědi v současné době jsou emocionální chování vyslychaného a strukturální zlom.

Emocionální chování vyslychaného

Vypovídá-li člověk o skutečnostech, jež se ho musely silně citově dotknout, bývá toto doprovázeno určitým emocionálním projevem (zoufalství, smutek, strach, stud atd.). Nepřítomnost těchto přirozených doprovodných emocionálních projevů bývá znakem nahrané neupřímné výpovědi (např. při požáru neznámého původu uhořely v rodinném domě dvě dívky, otec, který se zachránil, během 3 hodinového výslechu, který proběhl v den požáru, nedal najevo žádnou emoci vyjadřující smutek či rozrušení, soustředil se pouze na svou výpověď a to, zda se mu podařilo přesvědčit vyslychajícího - Lawrence Douglas Harris Sr., 6. leden 2008). Druhým ukazatelem v emocionálním chování vyslychaného indikujícím nevěrohodnost výpovědi je přehrávání emocí a divoké emocionální výlevy. Ovšem i u těchto kritérií je třeba mít se na pozoru, neboť ani toto nelze aplikovat paušálně. Forezní psychologie zná i případy, kdy se lidská psychika po prožití extrémní zážitku chrání vzpomínkám na prožité utrpení a dochází k tzv. fenoménu izolace. Osoba pak působí apaticky, netečně a vůbec na první pohled nevzrušeně. I z tohoto důvodu tedy nelze zdánlivou emocionální lhostejnost automaticky považovat za příznak nevěrohodnosti výpovědi.

Strukturální zlom

Strukturální zlom je odborníky považován za nejspolehlivější ukazatel věrohodnosti výpovědi. Jedná se o pozorovatelnou změnu v celkovém stylu chování vyslychaného. Tento zvrát v dosavadní řeči těla je signálem značícím přechod pravdivé výpovědi do lži. Zcela vzácně

je výpověď celá lživá, zpravidla výpověď obsahuje pravdivé části a části lživé. U pravdivých sekvencí se vyslýchaný zpravidla rád zdrží, dopodrobna je rozebere, poskytuje všechny detaily, líčí je klidně a se sebejistotou. Naopak u lživých se jeho chování mění, vyslýchaný chce lež pokud možno mít co nejrychleji za sebou a působí v porovnání s předchozím chováním nepřirozeně a podezřele. Vyslýchaný působí zaraženě, upjatě, změnil způsob mluvy, mluví přehnaně spisovně, může začít přehánět – „přehrávat“ (začne mluvit hlasitěji, přehnaně zdůrazňuje určité skutečnosti, je přehnaně akurátní, výrazně gestikuluje atd.) či naopak „nedohrávat“ (mluví tiše, vytratí se mimické projevy, přestane gestikulovat, působí bezmocně atd.). Strukturální zlom je nejvíce patrný v monologové části, kdy vyslýchaný mluví sám od sebe bez přerušování. Výše popsané jevy jsou pozorovatelné i v dialogové části, ovšem již ne tak výrazně neboť vlivem zásahů vyslychajícího nejsou tak patrné přechody mezi vylhanými a pravdivými částmi výpovědi. Avšak i strukturální zlom nelze považovat za absolutní ukazatel věrohodnosti výpovědi. Je ukazatelem toho, že konkrétní část výpovědi je pro vypovídajícího emocionálně významná. Lež je pouze jedním z mnoha vysvětlení, vyslychaná osoba se může obávat, že jí vyslychající neuvěří, ač vypovídá pravdivě, může se stydět za své jednání, může mu být trapně hovořit o konkrétní skutečnosti apod.

2.1.3 **Kritéria věrohodnosti výpovědi**

Znaky považované za signály nasvědčující věrohodnosti výpovědi, jež se v současné době uplatňují při soudně znaleckém posuzování, vycházejí z práce německých vědců Stellera a Kohkena¹⁶, kteří vypracovali systém celkem 19 kategorií kritérií věrohodné výpovědi.

Všeobecné znaky

- 1) Logická konzistentnost děje
- 2) Neutříděné líčení děje ve „skocích“
- 3) Kvalitativní bohatství detailů

Specifické obsahy

- 4) Prostorově časové provázanosti

¹⁶ STELLER, M., VOLBERT, R. (Hrsg.), Psychologie im Strafverfahren, Bern: Huber, 1997

- 5) Líčení interakcí, které proběhly v rámci kriminálního děje
- 6) Reprodukování rozhovorů
- 7) Líčení komplikací v průběhu děje

Obsahové zvláštnosti

- 8) Líčení zvláště překvapivých detailů
- 9) Líčení vedlejších podružností
- 10) Popis nesrozumitelných částí děje z pohledu nechápajícího pozorovatele
- 11) Líčení prvků nepřímo souvisejících s kritickým dějem
- 12) Líčení vlastních vnitřních prožitků
- 13) Líčení psychických pochodů

Obsahy vázané na motivaci

- 14) Spontánní vylepšení vlastní výpovědi
- 15) Přiznání vlastních paměťových rezerv
- 16) Pochybnosti o správnosti vlastní výpovědi
- 17) Sebeobviňování nebo líčení přitěžujících údajů
- 18) Pokusy o odlehčení viny pachatele

Deliktově specifické obsahy

- 19) Líčení pro delikt specifických prvků (tzv. deliktová typika)

2.2 Problematika sebeobvinění a nepravdivých doznání

Orgány činné v trestním řízení mají povinnost postupovat tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti a ani doznání obviněného je nezbavuje povinnosti přezkoumat všechny podstatné okolnosti případu (ust. § 2 odst. 5 TŘ). Domnívám se, že taktika vedení výslechu a překonání lživé výpovědi je vedle dalších kriminalistických taktik jedním z hlavních způsobů, jak zjistit pravý skutkový stav věci obzvláště v případě nepravdivých

sebeobvinění a doznání. K odhalení lži a jejímu překonání v takových případech je kromě výše popsaných technik nutná alespoň základní znalost problematiky druhů sebeobvinění a nepravdivých doznání a jejich motivace. Z tohoto důvodu jsem se rozhodl věnovat tuto kapitolu právě tomuto tématu.

Sebeobvinění charakterizuje Soukup¹⁷ jako druh lidského jednání, při kterém osoba sama zavdává podnět k trestnímu stíhání tím, že se před orgány činnými v trestním řízení osobně nařkne ze spáchání trestného činu.

Nepravdivé doznání pak charakterizuje jako akt vzniklý za procesních podmínek, tj. v průběhu trestního stíhání, při kterém vyslýchaný podává nepravdivou výpověď týkající se trestného činu, ze kterého je obviněn.

Rozdíl mezi sebeobviněním a nepravdivým doznáním spočívá v tom, že v případě sebeobvinění je typické vlastní rozhodnutí subjektu vyvolat trestní stíhání proti vlastní osobě, naopak k doznání dochází teprve po zahájení trestního stíhání. Další rozdíl je možné spatřovat v tom, že na rozdíl od nepravdivého doznání může být sebeobvinění jak pravdivé, tak nepravdivé. Pro účely této práce je důležitá problematika pouze nepravdivého sebeobvinění a tak se tedy pravdivým nebudeme dále v této práci zabývat.

2.2.1 Druhy sebeobvinění a nepravdivých doznání

Rozdělení sebeobvinění a nepravdivých doznání je možné podle mnoha různých znaků, v této práci vycházím ze znaků zvolených Soukupem¹⁸.

V závislosti na tom, zda se sebeobvinění a nepravdivá doznání týkají pouze sebeobviňující se osoby nebo zároveň obviňují i další osoby, rozlišujeme tyto druhy:

- 1) Sebeobvinění a nepravdivá doznání, jejichž obsahem je přiznání pouze své vlastní viny.
- 2) Sebeobvinění a nepravdivá doznání obsahující kromě přiznání své vlastní viny dále obvinění dalších osob (např. spolupachatele, návodce, pomocníka atd.). Toto obvinění může být jak pravdivé, tak nepravdivé.

V závislosti na tom, jak se čin ve skutečnosti udál a jak je popisován, rozlišujeme sebeobvinění a nepravdivá doznání zveličující (přehánějící) a zmírňující podstatu spáchaného

¹⁷ SOUKUP, J. Sebeobviňování a nepravdivá doznání. Praha: TEPS místního hospodářství, 1973

¹⁸ SOUKUP, J. Sebeobviňování a nepravdivá doznání. Praha: TEPS místního hospodářství, 1973

činu a viny. Rozpor mezi skutečností, tedy tím jak se čin udál a tím, jak jej dotyčný popisuje, je zpravidla zapříčiněn jejich úmyslným nepravdivým vyjádřeným směřujícím k určitému cíli v závislosti na jejich motivaci (viz. dále), ovšem setkáváme se i s případy, kdy to je způsobeno neúmyslně např. vlivem mezer v paměti, vlivem následných silných psychických zážitků atd. Podstatné pro tuto práci je pouze sebeobvinění a nepravdivé doznání zapříčiněné úmyslným lživým sdělením, zbylým druhům se tedy v této práci nebudeme dále věnovat. Na základě tohoto znaku rozlišujeme sebeobvinění a nepravdivá doznání takto:

1) Situace, kdy trestný čin ve skutečnosti nebyl spáchán

a. Čin, jež si dává vyslychající za vinu, nebyl vůbec spáchán. Jde o případy sebeobvinění a nepravdivých doznání smyšlených trestných činů. Příčiny těchto doznání mohou být jak psychopatologické, tak i například snaha vyslychaného zakrýt přiznáním svůj podíl na závažnějším trestném činu (k motivům sebeobvinění a nepravdivých doznání více níže).

b. Čin spáchán byl, ovšem nejedná se o trestný čin. Tedy čin nenaplnuje znaky stanovené trestním zákoníkem. Tento druh sebeobvinění zpravidla pramení z omezených znalostí trestních předpisů a nesprávném posouzení vlastní odpovědnosti vyslychaným.

2) Situace, kdy doznáný trestný čin je méně závažný než trestný čin skutečně spáchaný

a. Závažnost spočívá ve faktické objektivní stránce trestného činu

b. Závažnost spočívá ve faktické subjektivní stránce trestného činu

Z čehož vyplývá i posouzení podle méně přísné (a pro pachatele tedy výhodnější) právní kvalifikace.

3) Situace, kdy doznáný trestný čin je závažnější než trestný čin skutečně spáchaný

a. Závažnost spočívá ve faktické objektivní stránce trestného činu

b. Závažnost spočívá ve faktické subjektivní stránce trestného činu

Podobně jako výše mohou být příčiny těchto doznání psychopatologické, ale stejně tak mohou pramenit z omezených znalostí trestních předpisů a nesprávného posouzení vlastní odpovědnosti vyslychaným.

2.2.2 Motivace doznání

Pro pochopení motivů vedoucích k sebeobvinění a nepravdivému doznání je potřebné seznámit se s nejčastějšími motivy stojícími za jakýmkoliv doznáním, nejen nepravdivým. Motivы lidského jednání jsou velmi rozdílné, způsob vyrovnání se se situací, v níž se osoba

nachází, nezávisí pouze na bezprostředních okolnostech a podnětech, ale i na vlivech z minulosti jedince a na stránkách jeho osobnosti. Obvinění z trestné činnosti je zpravidla pocíťováno velmi tíživě a u obviněného dochází k vnitřní interakci mezi pudem sebezáchovy a vnitřním napětím vyvolávajícím potřebu sdělit pravdu a tak jej uvolnit a oprostít se od něj. Při třídění přehledu motivací vedoucích vyslychaného k doznání vycházím ze seznamu vypracovaného Soukupem¹⁹:

1) Vyslychaného k doznání přivádí tíha důkazů, předložených taktickým způsobem, s ohledem na jeho individuálnost. Vzhledem k množství a charakteru shromážděných důkazů, považuje doznání za jediné východisko.

2) Vyslychaný se pod vlivem působení celkové vnější situace a vzniklého vnitřního motivačního konfliktu rozhodne k doznání, neboť v tom jediném spatřuje psychickou úlevu a vyřešení motivačního konfliktu.

3) Vyslychaný je k doznání donucen nátlakem jakéhokoliv druhu.

4) Vyslychaný se doznává pod vlivem sugestivního působení podmíněném jeho sugestibilitou.

5) Vyslychaný se doznává bezprostředně po obvinění z trestné činnosti. S rozhodnutím přiznat se často již přichází k výsledku, svého činu lituje a přiznává se s plným vědomím odpovědnosti za páchaný čin. Takové jednání zpravidla pramení z morálního hodnocení vlastního jednání a vlastní osoby.

6) Vyslychaný se doznává vlivem strachu, obává se, že by mohl být týrán, trápen, mučen atd. Takové rozhodnutí může být založeno na vlastních poznatcích z minulosti, informacích získaných z doslechu, ale i na imaginárních představách vyslychaného.

Pohnutky, jež vedou k rozhodnutí vyslychaného doznat se k činu, je celá řada, přičemž je třeba brát v úvahu i jejich vzájemné kombinace. Bylo by chybou nepřipouštět si zároveň i existenci motivů na prvních pohled neracionálních, založených na citech a emocích např. na lásce, přátelství, náboženství, ctižádosti, důstojnosti, vzteku, studu, rozrušení, touze zviditelnit se atd.

2.2.3 Příčiny sebeobvinění a nepravdivých doznání

¹⁹ SOUKUP, J. Sebeobviňování a nepravdivá doznání. Praha: TEPS místního hospodářství, 1973

Ke klasifikaci příčin sebeobvinění a nepravdivých doznání je třeba přistupovat relativně, neboť ve skutečnosti se jednotlivé příčiny zřídka vyskytují v popsané „čisté“ formě, častěji se setkáváme s případy jejich různé kombinace.

Jednotlivé příčiny sebeobvinění a nepravých doznání lze rozdělit takto²⁰:

- Příčiny sebeobvinění a nepravdivých doznání vycházejících z osobnosti vyslychaného
- Příčiny sebeobvinění a nepravdivých doznání vycházejících z procesu vyšetřování

Příčiny sebeobvinění a nepravdivých doznání vycházejících z osobnosti vyslychaného

Tato skupina obsahuje nejširší spektrum příčin sebeobvinění a nepravdivých doznání zejména proto, že se vztahuje k oběma jevům, tedy jak k sebeobvinění, tak k nepravdivým doznáním. Mezi tyto příčiny patří:

a) Účelová jednání

Sebeobvinění a nepravdivá doznání vyjmenovaná v této skupině pocházejí v naprosté většině případů od psychicky zdravých jedinců, jsou zdaleka nejpočetnější a jejich znalost má pro potřeby profesionálů (kriminalistů, soudců apod.) největší význam.

i. Ochrana druhých osob na základě vlastního rozhodnutí

Podstatou tohoto druhu účelových jednání je snaha, aby skutečný pachatel unikl trestnímu stíhání. Motivů takového jednání bývají různorodé, hlavní roli mezi nimi však hrají emocionální a citové vztahy, zejména láska, přátelství, příbuzenské vztahy, ale může jít i o výraz politické a náboženské oddanosti, snahu vykonat něco statečného a hrdinského. Je třeba zdůraznit, že tento typ sebeobvinění a doznání se často vyskytuje v kombinaci s dalšími např. níže zmíněnou snahou mařit vyšetřování (např.: osoba, jež se k věci dozná, chce ochránit jiného, avšak nepočítá s tím, že by byla potrestána, je si vědoma toho, že vyjde najevo její neviná, ovšem skutečný pachatel již nebude moci být odhalen).

ii. Ochrana druhých osob na základě návodu nebo domluvy s nimi

²⁰ SOUKUP, J. Sebeobviňování a nepravdivá doznání. Praha: TEPS místního hospodářství, 1973

Podstata tohoto jednání je v zásadě totožná s výše popsáním, tedy snaha umožnit pravému pachateli činu uniknout trestnímu stíhání. Nicméně na rozdíl od první možnosti, v tomto případě předchází prohlášení o vině komunikace s pravým pachatelem (návod nebo domluva). Tento případ se vyznačuje větší nebezpečností pro možnost vzniku justičního omylu, odsouzení nevinného a nepostižením skutečného pachatele. Setkáváme se s větší propracovaností výpovědí, s dokonalejší přípravou vhodných důkazů, s koordinací výpovědí, tak aby nevzniklo podezření o vině skutečného pachatele. To klade na orgány činné v trestním řízení často extrémní nároky v prověřování všech důkazů a výpovědí a skutečně důkladné dodržení zásad postupovat tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a že ani doznání obviněného je nezabývá povinnosti přezkoumat všechny podstatné okolnosti případu. Krom motivací zmíněných výše se v tomto případě setkáváme zejména v kriminálním prostředí i se situacemi, kdy se osoba označí za viníka určitého činu, neboť se tím nevystavuje hrozbě tak přísného trestu jako pravý pachatel (např. skutečný pachatel spáchal čin ve zkušební době podmíněného odsouzení atd.). Nebezpečnost takového jednání ještě zvyšuje fakt, že tyto osoby mají zpravidla zkušenost s prací orgánů činných v trestním řízení a jsou schopny tomu přizpůsobit své chování.

iii. Msta, nenávist a žárlivost

Sebeobvinění a nepravdivá doznání motivovaná mstou, nenávistí a žárlivostí, se zpravidla vztahují k činům spáchaných jinou osobou anebo činům zcela smyšleným. Jejich společným znakem však je spojení sebeobvinění nebo doznání s nepravdivým obviněním další osoby, s cílem této osobě uškodit. Zejména se jedná o případy, kdy obviněný ve výpovědi vystupuje jako spolupachatel, návodce, organizátor apod. Tento druh doznání je třeba vždy vyšetřovat obezřetně a věnovat pozornost zjištění motivů, které k němu vedly.

iv. Snaha mařit vyšetřování trestné činnosti

Snaha mařit vyšetřování sebeobviňováním a nepravdivými doznáními je typická především pro kriminální recidivisty a má několik podob. V první řadě to jsou případy, kdy se obviněný alespoň částečně přizná ke spáchání jisté trestné činnosti a následně se nepravdivě dozná k jiným trestným činům, jež nespáchal, aby toho později (zejména v průběhu hlavního líčení) mohl využít k znevěrohodnění obvinění a důkazů. Zpravidla popře celé dříve učiněné doznání a argumentuje vykonstruovaností procesu, absurdností obvinění a trestné činnosti, jež je mu připisována, jako důkaz ve svůj prospěch poukazuje na to, že nemohl spáchat ony trestné činy, k nimž se dříve nepravdivě doznal. To může často otrást důvěrou soudu i v ostatní předložené

důkazy a přispět k oslabení jeho viny. Tento typ nepravdivých doznání je velmi nebezpečný a zejména v případech, kdy se v systému důkazů vyskytují mezery, je způsobit závažným způsobem ohrozit výsledek trestního procesu. Na tomto místě je třeba zdůraznit nezbytnost provedení důkladné prověrky všech výpovědí obviněného, aby bylo možné takové situaci předejít.

Dalším nebezpečným případem je situace, kdy obviněný dozná trestnou činnost, již nespáchal v úmyslu získat tím alibi pro případ obvinění ze závažnější trestné činnosti, které se ve skutečnosti dopustil. V takovém případě obviněný chce, aby byl odsouzen a v případě obvinění ze spáchaného trestného činu, mohl argumentovat pravomocným rozsudkem soudu. Tato pachateli používaná taktika je velice nebezpečná a její odhalení a překonání vyžaduje důkladnou pečlivost kriminalistů při prověrce výpovědi.

Nelze zapomínat na případy nepravdivého doznání, jejichž snahou je mařit vyšetřování v kombinaci s dalšími motivy, zmínil bych zejména doznání motivované snahou chránit další osoby. V takovém případě se osoba dozná k trestné činnosti, přestože jí nespáchala a zná skutečného pachatele. Tím sleduje zmatení vyšetřovatelů a jejím cílem je umožnit skutečnému pachateli uniknout potrestání, ať už útekem, zahlazením stop, či jiným způsobem. Obyčejně nepočítá s tím, že by byl pro přiznanou trestnou činnost odsouzen, obvykle bývá nepravdivost jeho doznání odhalena, ve zbytku případů své doznání odvolá ve chvíli, kdy je již pravý pachatel mimo nebezpečí. Tyto případy kladou na orgány činné v trestním řízení zvýšené nároky projevující se v potřebě urychleně provést prověrku výpovědi, tak aby případným prodlením při prověřování nepravdivého doznání nebylo zmařeno celé vyšetřování.

Všechny výše popsané druhy nepravdivých doznání a sebeobvinění jsou potenciálně velmi nebezpečné a mohou závažným způsobem ohrozit vyšetřování a usvědčení pachatele. I zde je tedy namísto zdůraznit nezbytnost důkladné prověrky výpovědi jako hlavního prostředku překonání této nebezpečné taktiky.

v. Vychloubačnost a senzacechtivost

Pro některé jedince může být touha po senzaci, snaha vyniknout, zvýraznit se významnou pohnutkou vedoucí k sebeobvinění a nepravdivému doznání. Případy sebeobvinění uskutečněných na základě těchto motivů, lze rozdělit takto:

- Doznaný trestný čin nebyl vůbec spáchán
- Doznaný trestný čin byl spáchán, ale jinou osobou než tou, jež se z něj obviňuje

- Doznaný trestný čin byl spáchán osobou, jež se z něj obviňuje
- Doznaný trestný čin byl spáchán osobou, jež se z něj obviňuje, leč sebeobvinění je přehnané

U tohoto druhu sebeobvinění a nepravdivých doznání se poměrně často u doznávající se osoby setkáváme s psychickými poruchami, ovšem ani u osob psychicky zdravých není tento styl doznání výjimečný. Právě psychicky zdravé osoby bývají zpravidla velmi překvapeny a zaskočeny, když se jejich nařčením začnou zabývat orgány činné v trestním řízení. V souvislosti s tímto typem nepravdivého doznání a sebeobvinění je třeba vzpomenout i tzv. „mučedníky“ osoby, u nichž je potřeba a tendence k sebeobětování výrazně zvýšena. Tyto osoby často berou na sebe odpovědnost za určitý čin, aby svým jednáním ochránili určitou jim blízkou skupinu, společnost (např. náboženskou, politickou, kriminální, i obyčejnou „klučičí partu“), tyto činy jsou zpravidla motivovány touhou ochránit skupinu, získat si respekt, dosáhnout uznání a úcty apod.

Setkáváme se i s případy, kdy osoba trpící pocitem méněcennosti, doznává, ve snaze kompenzovat si svou nedokonalost a dosáhnout obdivu, trestnou činnost, které není ani schopna (např. impotent se nepravdivě sebeobviní ze znásilnění).

vi. Snaha ulehčit svému postavení

Nepravdivá doznání tohoto druhu se zpravidla vyznačují tím, že nemají původ pouze v osobnosti vyslychaného, ale i v jiných faktorech, např. nesprávné procesní situaci. Jako v předešlých případech i u tohoto druhu rozlišujeme více „poddruhů“ nepravdivých doznání a sebeobvinění.

Poměrně časté je nepravdivé doznání obviněného, který je vyšetřován ohledně vícero trestných činů (zejména činů podobného rázu), poté, co se popravdě dozná k některým činům (které opravdu spáchal), je na něj vyvíjen vyslychajícím nátlak, aby se přiznal i ke zbývajícím trestným činnostem (kterou však již nespáchal), k níž se opravdu posléze doznává. Obvykle je toto zapříčiněno nesprávnou argumentací vyslychajícího, který v úmyslu dosáhnout co nejvyšší objasnenosti, naléhá na vyslychaného, aby se přiznal, a přesvědčuje ho o bezdůvodnosti a neopodstatněnosti zapírání. Vyslychaný se pak často přizná ve snaze zalíbit se vyslychajícímu úplným doznáním, často i z přesvědčení, že doznání bude posuzováno jako polehčující okolnost. Dalšími možnými příčinami tohoto jednání je i pro vyslychaného nepříznivá shoda okolností, náhoda svědčící proti němu, z čehož pramení pocit bezmocnosti, který ve spojitosti s jistou psychickou labilitou vyslychaného vede až jeho nepravdivému doznání, v němž spatřuje únik z pro něj na pohled jinak bezvýchodné situace.

Zvláštním případem sebeobvinění z důvodu ochrany své vlastní osoby se setkáváme u lidí, jež se ocitnou v tíživé životní situaci (bezdomovci, lidé hodně zadlužení atd.), kteří spatřují ve svém potenciálním odsouzení a výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody záchranu před pro ně bezprostředním ohrožením (zima, hlad, věřitelé atd.). Tento jev byl poměrně častý v minulosti, kdy se osoby bez domova nezřídká snažili touto cestou získat zdarma „ubytování na zimu“. Na okraj pak uvádím i druh nepravdivého doznání při vyšetřování zmizelých osob, kdy existuje podezření o jejich vraždě, avšak není nalezeno tělo. Obviněný se pod tlakem okolností s pocity bezvýchodnosti a bezradnosti doznává k činu, který nespáchal s cílem ulehčit svému postavení, jež se mu jeví jinak neřešitelné. Ač u nás tyto případy nejsou časté, zmiňme například zdokumentovaný případ polské kriminalistiky popsany Czeszotem²¹, kdy vojvodský soud ve Varšavě dne 21.9.1960 odsoudil muže k trestu 12 let odnětí svobody za vraždu své sestry, jež byla později nalezena mezi pacienty psychiatrického ústavu.²²

b) Neinformovanost a omyl

Nepravdivá doznání a sebeobvinění popsaná v této skupině se v jistém smyslu podobají těm výše popsaným, neboť podobně jako ony sledují určitý cíl a účel. Nicméně jejich hlavní příčinnou je omyl nebo neinformovanost na straně doznávající se osoby. Může se jednat o neznalost právní, nepochopení podstaty obvinění, špatné hodnocení vlastního jednání atd., těmto omylům je často možné předejít správným poučením subjektu, provedeném tak, aby odpovídalo potřebám konkrétní osoby a jejich kognitivních schopností. Krom popsaných faktorů hraje často roli i nižší inteligence daného jedince.

Sugesce a sugestibilita

²¹ CZESZOT, Z.: Falszywe samooskarzenie, Problemy kryminalistyki, n.49, 1964, str. 319 - 331

²² Ještě strašnější případ byl publikován autory Kleinschmidt a Gay (KLEINSCHMIDT, F., GAY, W.: Fehlurteile und ein Nachwort dazu, Kriminalistik, n.9, 1956). Žena byla odsouzena k trestu odnětí svobody v délce trvání 20 let za vraždu své matky. V pokoji zavražděné bylo zjištěno množství krevních stop matky, tělo však nikoliv. Obviněná se k činu doznala a přiznala, že s matkou žila ve sváru a nepřátelství, neboť obě milovaly stejného muže. Po odpykání 18 let trestu, byla odsouzená propuštěna. Jednou při chůzi po ulici se setkala se ženou, v níž poznala svou matku, načež se na ni vrhla a zardousila ji. Soud v novém procesu rozhodl, že si již svůj trest za vraždu odpykala. Prokázalo se, že matka úmyslně v domě zanechala své krevní stopy s úmyslem vyvolat trestní stíhání dcery a po celou dobu žila pod falešným jménem a skrývala se.

Problematikou sugestivních otázek a zvýšené sugestibility určitých osob se zabýváme v jiné části této práce, přesto považuji za důležité zmínit tento fenomén i zde jako jednu z příčin nepravdivých doznání. Riziko výskytu těchto doznání je samozřejmě vyšší u osob se zvýšenou sugestibilitou, ať už vyplývá z psychické poruchy (např. oligofrenie) nebo z jiných důvodů (např. u dětí, starých osob). Je na vyslychajícím, aby dokázal registrovat možnou zvýšenou sugestibilitu konkrétního jedince a na základě toho zvolit i odpovídající vhodný způsob vedení výslechu. Podrobněji k této problematice v kapitole Sugestivní a kapiózní otázky.

c) Psychické poruchy

Na posledním místě mezi druhy sebeobvinění, jež mají svůj původ v osobnosti vyslychaného, uvádím psychické poruchy. Tyto případy sebeobvinění a nepravdivého doznání mají psychopatologické příčiny a jejichž podrobným studiem se zabývá především soudní psychiatrie. Podrobné rozebrání jednotlivých příčin a jejich variací přesahuje rozsah a potřeby této práce, proto pouze zdůrazňuji potřebu přistupovat ke každému výslechu citlivě a v případě podezření na duševní chorobu vyslychaného spolupracovat s odborníky ze soudní psychiatrie.

Pro představu uvádím demonstrativní přehled jednotlivých psychopatologických poruch, jež mohou zapříčinit nepravdivé doznání nebo sebeobvinění. Soukup²³ zmiňuje zejména tyto: 1) psychopatie; 2) hysterie; 3) depresivní psychózy (např. endogenní deprese); 4) oligofrenie; 5) psychopatické stavy (např. schizofrenie a paranoia); 6) epilepsie; 7) organické choroby mozku; 8) alkoholismus a jiné formy toxikomanie

Příčiny nepravdivých doznání vycházejících z procesu vyšetřování

Příčiny spadající do této skupiny se obvykle vyskytují v kombinaci s příčinou nebo příčinami spadajícími do předchozí skupiny, nicméně jsou to právě zde popsané příčiny, jež mají onu zásadní roli ve vyvolání nepravdivého doznání. Do této skupiny nejsou zahrnuty příčiny sebeobvinění, neboť jak bylo vysvětleno výše, jako sebeobvinění je označována situace, kdy se osoba dozná, před tím, než je zahájeno její trestní stíhání. V rámci tohoto druhu nepravdivých doznání se nám vyskytují tyto dva poddruhy příčin:

- 1) Nepříznivá životní situace
- 2) Nesprávná procesní situace

²³ SOUKUP, J. Sebeobviňování a nepravdivá doznání. Praha: TEPS místního hospodářství, 1973

Nepříznivá životní situace

Pro většinu lidí představuje obvinění ze spáchání trestného činu krizovou životní situací s potenciálními závažnými právními, psychologickými a sociálními dopady. Tuto situaci pocítuje nevinný člověk zpravidla ještě tíživěji, přistoupí-li nějaký další negativní faktor, jako například vzetí do vazby. V takových případech může vzniklá sociální situace, vyvíjející se veřejné mínění, pověst obviněného, reakce přátel, styk s dalšími vazebně stíhanými osobami a další faktory vyvolat nejrůznější nepříznivé psychické stavy obviněného (strach, stesk, stud, tíseň, neklid, napětí, rezignace atd.). Záleží poté na dané osobě obviněného, na jeho věku, inteligenci, psychickém a fyzickém zdraví, jeho zázemí, jeho schopnosti vypořádat se s nepříznivými situacemi, jak tíživě bude vzniklou situaci vnímat a jak to ovlivní jeho chování. V krajním případě může tlak, pod nímž se obviněná osoba ocitne, v kombinaci s dalšími, zde popsanými faktory, vést až k nepravdivému doznání. Tato nepravdivá doznání vyvěrající z nepříznivé životní situace lze považovat za selhání člověka, který podlehl tlaku okolností.

Nesprávná procesní situace

Příčiny spadající do této skupiny se na první pohled podobají těm výše popsaným, vliv na nepravdivé doznání má v tomto případě také nepříznivá situace vyslychaného, leč tentokrát je vyvolána nesprávnými procesními stavem. Často se můžeme setkat s kombinací obou těchto příčin. Nesprávná procesní situace pramení zejména z nastavení procesních norem, jejich dokonalosti, respektování, dodržování či porušování, mezi tyto příčiny jejího vzniku lze zařadit i různé formy donucování, psychický či fyzický nátlak. Dále i používání různých druhů úskoků, neoprávněného slibování různých výhod, pokládání sugestivních a kapciózních otázek atd. Jednotícím znakem všech příčin vedoucích ke vzniku takovéto nesprávné procesní situace je snaha vyslychajícího získat doznání za každou cenu nehledíc na procesní práva vyslychaného, morálku a profesní etiku. Podobně jako u předchozích příčin, je třeba zdůraznit, že nepravdivá doznání vycházející z těchto příčin jsou taktéž podmíněna osobností vyslychaného a jeho schopností vyrovnat se s nepříznivou situací.

3 Taktické postupy překonávání lživé výpovědi

Taktikou výslechu kriminalistika označuje komplexní systém taktických postupů vyvinutých kriminalistickou vědou a praxí za účelem získání pravdivé a úplné výpovědi. Rozlišujeme základní taktické postupy a dílčí taktické postupy. V této práci představím základní taktické postupy výslechu a blíže pak rozeberu dílčí taktické postupy překonávání lživé výpovědi.

3.1 Základní taktické postupy výslechu

Mezi základní taktické postupy výslechu kriminalistika řadí:

- a) Formování psychologického kontaktu
- b) Analýza výpovědi v průběhu výslechu
- c) Pomoc vyslychanému k překonání zdánlivě zapomenutého a subjektivních nedostatků reprodukce
- d) Psychologické působení na lživě vypovídajícího za účelem získání pravdivé výpovědi

Zmíněné základní taktické postupy výslechu nacházejí uplatnění v průběhu jednotlivých stadií výslechu a to zejména při řešení problémových a konfliktních situací. V souladu se zákonnými požadavky Trestního řádu rozlišuje kriminalistika tyto stádia výslechu: úvodní stadium výslechu, stadium souvislého líčení (monolog), stadium otázek a odpovědí (dialog).

Formování psychologického kontaktu

Tento základní taktický postup výslechu se uplatní především v úvodní fázi výslechu. Toto stadium výslechu kromě splnění procesních formalit a náležitostí výslechu (např. ověření totožnosti vyslychaného, poučení o právech a povinnostech atd.) představuje možnost vyslychajícího především:

- Utvoření úsudku o vyslychaném a o jeho osobnosti,
- Získat informace o postoji vyslychané osoby k předmětné věci,
- Získat informace o postoji vyslychaného ke skutečnosti, že je vyslychán,
- Získat informace o vztahu mezi vyslychaným a ostatními dotčenými osobami,
- Učinit rozhodnutí o nezbytnosti utajení totožnosti a podoby svědka v souladu s ust. § 55 odst. 2 TŘ,

- Přizpůsobit se podmínkám neobvyklého výslechového prostředí (např. léčebna drogově závislých atd.),

- Zformovat psychologický kontakt mezi jím a osobou vyslychanou.

Právě zformování psychologického kontaktu s vyslychaným je jedním z nejdůležitějších a často nesložitějších úkolů vyslychajícího v této úvodní části výslechu. To, zda se podařilo zformovat psychologický kontakt s vyslychaným, či ne, má pak zásadní dopad na výpověď vyslychaného a možnost využití jednotlivých dílčích postupů překonávání lživé výpovědi a jejich úspěšnost. Jedná se o proces mezi vyslychajícím a vyslychaným, jehož účelem je působení na psychiku vyslychaného s cílem vyvolat, respektive posílit v něm zájem poskytnout pravdivou a úplnou výpověď, případně odstranit motiv nevypovídat nebo vypovídat nepravdivě. Psychologický kontakt je navázán, podaří-li se vyslychajícímu navodit takovou atmosféru, ve které má vyslychaný potřebu vypovídat pravdivě. K vytvoření psychologického kontaktu doporučuje kriminalistická metodika především²⁴:

- Slušné, kulturní a korektní vystupování, vyjadřování, oblečení a úprava zevnějšku vyslychajícího,

- Posouzení a pochopení aktuálnosti ohrožení života, zdraví a majetku vypovídajícího svědka a jeho rodiny a řešení utajení jeho totožnosti,

- Vhodné výslechové prostředí,

- Vhodná forma seznámení vyslychaného s předmětem výslechu, jeho procesním postavením a z toho vyplývajícími právy a povinnostmi,

- Vhodný psychologický přístup podle zvláštnosti vyslychané osoby.

Zmíněné přístupy nelze absolutizovat, způsob využití jednotlivých metod může být velmi odlišný a je třeba přistupovat ke každému výslechu individuálně. Vedle vhodné úpravy zevnějšku a profesionálního vystupování může být v konkrétních případech vhodné získat si sympatie vyslychaného a přispět tím k vytvoření psychologického kontaktu, například prostým dotazem na to jaká byla cesta, nabídnutím pití, cigarety, projevením účasti s nepřijemnostmi, s nimiž se musí vyslychající v souvislosti s vyšetřovanou událostí či výslechem vypořádat. Individualizaci přístupu lze dále spatřovat například ve způsobu komunikace vyslychajícího s vyslychaným. Ač lze ve většině případů doporučit spisovnou mluvu a klidné vystupování, v některých případech může podle mého názoru pozitivně přispět k navázání psychologického

²⁴ MUSIL, Jan, Zdeněk KONRÁD a Jaroslav SUCHÁNEK. Kriminalistika. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Beck, 2004, XXIII, 583 s. ISBN 8071798789

kontaktní i přijetí způsobu komunikace vyslychaného a adaptování se na něj. Tedy i akceptovat nespisovnou mluvu, vyjádřit rozčilení nad skutečností, která rozčarovala i vyslychaného a přispět vlastním komentářem. Budování psychologického kontaktu začíná ještě před vlastním výslechem, za začátek možnosti navázat psychologický kontakt lze označit první kontakt orgánů činných v trestním řízení s vyslychaným. Tedy například je-li svědek vyzván, aby se dostavil k orgánu policie, je vhodné projevit zájem o jeho časové možnosti a ideálně mu vyjít vstříc (nestanovit čas výslechu na poledne u člověka žijícího se jako noční vyhazovač v klubu), dále je jako vstřícné gesto, kterým se vyslychající přiblíží vyslychanému, vnímáno například sdělení přímého telefonního kontaktu do kanceláře vyslychajícího.

Přestože psychologický kontakt je budován již od úvodní fáze výslechu a od prvního kontaktu vyslychajícího s vyslychaným, jeho budování a udržování pokračuje i v dalších fázích výslechu, a to i v jeho závěrečné fázi. Vyslychající musí po celou dobu kontaktu s vyslychaným (ale i ostatními dotčenými osobami např. rodiči u výslechu dětí) dbát na profesionální a reprezentativní vystupování. Ač chování vyslychajícího po skončení výslechu není způsobitelné ovlivnit výsledek konkrétního výslechu, může mít stále důležitý vliv na chování vyslychaného při budoucích výsleších nebo při budoucím kontaktu s orgány činnými v trestním řízení. Jako příklad si dovoluji uvést skutečný případ, kdy vyslychající po celkově zmateně vedém výslechu, ukončil protokolaci a předložil vyslychanému přepis výslechu k ověření správnosti a podpisu. Vyslychaná byla v konkrétním případě 13 letá dívka a přítomen byl i její otec, na policii se obrátili s pro ně citlivým případem sexuálního obtěžování a stalkingu. Přepis výslechu předložený vyslychajícím byl plný velkého množství tak zásadních gramatických chyb, že si jich povšimla i sama 13 letá dívka. Neschopnost vyslychajícího převést jednoduchý ústní projev do psané formy bez gramatických chyb mělo v tomto případě za následek „pouze“ ztrátu důvěry dotčených osob ve vyslychaného. V konečném důsledku však i takovéto v zásadě banální pochybení může otřást důvěrou vypovídajících v kompetentnost orgánů činných v trestním řízení a vést k nechuti v budoucnu vypovídat, spolupracovat a v krajním případě způsobit i nárůst latentní kriminality, neboť oběti již nebudou pociťovat dostatek důvěry ve schopnosti orgánů činných v trestním řízení a kriminalitu ani neohlásí.

Nepodaří-li se psychologický kontakt navázat, zejména pak je-li vyslychající silně motivován vůbec nevypovídat či vypovídat lživě hovoříme o tzv. psychologickém konfliktu (střetu).

Analýza výpovědi v průběhu výslechu

Tento základní taktický postup nalézá uplatnění především v druhé fázi výslechu, tedy ve stadiu souvislého líčení (monologu) vyslýchaného. Monolog vyslýchaného poskytuje vyslychajícímu možnost obeznámit se s vysvětlením a výkladem okolností vyšetřované události z pohledu vyslýchaného. Získat informace o možnostech jiné interpretace nashromážděných důkazů, o subjektivním názoru vyslýchaného a udělat si představu o poměru vyslýchaného k vyšetřované věci a dotčeným osobám.

Analýza výpovědi v průběhu výslechu spočívá především v aktivní činnosti vyslychajícího, kdy tento využije volnou, nerušenou výpověď vyslýchaného zejména k:

- nalezení a podchycení rozporů ve výpovědi
- nalezení a podchycení rozporů mezi výpovědí a dosud získanými důkazy a informacemi nedůkazního charakteru
- zjištění neúplnosti výpovědi
- nalézt a podchytit informace uváděné vyslychaným, které by mu neměly být známy
- rozhodnout, zda chce či nechce vyslychaný podat objektivní výpověď
- učinit rozhodnutí o volbě dalších taktických postupů v nadcházejícím stádiu výslechu, tak aby dosáhl získání úplné a věrohodné výpovědi

Tato část výslechu bývá protokolována někdy po jednotlivých částech, jindy si vyslychající pouze činí poznámky a zápis je proveden až po skončení monologu. Dle mého názoru lze jedinečně doporučit, aby byl ve složitějších případech výslech nahráván na audio nebo video záznam, což umožní vyslychajícímu plně se soustředit na výpověď a případné podchycení nesrovnalostí v ní obsažených. Přehrání výpovědi ze záznamu pak nejen přispěje ke snadnější protokolaci, nýbrž poskytuje vyslychajícímu možnost projít si výpověď opakovaně a zachytit tak i informace, jež mu při prvním poslechu unikly. Další možností zvýšení efektivity této základní taktické metody je přítomnost další osoby, jež se nebude zabývat ani protokolací ani výslechem, nýbrž pouze bude sledovat chování a vyslychaného a soustředit se na jím podávané informace. S vědomím, že tento postup nelze uplatnit při každém výslechu, ho však lze doporučit v situacích, kdy jde o vyšetřování závažnější trestné činnosti, či například pokud jde o výpověď velmi odbornou a sám vyslychající nemá dostatečné kapacity rozpoznat možné nepravdivé sdělení (např. k výslechu týkajícího se IT bude vhodné přibrat odborníka). Jako zvláštní případ lze označit přibrání odborníka z oboru forenzní psychologie, kdy se vyslychající soustředí na provádění výslechu a úkolem odborníka je při sledování výpovědi vyslychaného se soustředit na odhalování lži a podchycení rozporů ve výpovědi.

Pomoc vyslychanému k překonání zdánlivě zapomenutého a subjektivních nedostatků reprodukce

Taktické postupy, jejichž účelem je pomoci vyslychanému k překonání zdánlivě zapomenutého a subjektivních nedostatků reprodukce, nepatří mezi postupy uplatňované v případech výslechu osob, které nechtějí vypovídat pravdu, a proto se jimi nebudeme v této práci blíže zabývat.

Psychologické působení na lživě vypovídajícího za účelem získání pravdivé výpovědi

K psychologickému působení na lživě vypovídajícího za účelem získání jeho pravdivé výpovědi vypracovala kriminalistika škálu dílčích taktických postupů. Tyto dílčí taktické postupy podrobně rozeberu v další části této práce.

3.2 Specifické taktiky vedení výslechu

V návaznosti na výše zmíněné rozdělení druhů výslechu podle psychického a fyzického stavu vyslychaného v této části práce rozebereme odlišnosti jednotlivých druhů výslechu s ohledem na specifičnost vyslychaných. Vhodná příprava výslechu reflektující psychický a fyzický stav vyslychaného může mít závažný dopad na uplatnění základních postupů výslechu respektive následně dílčích taktických postupů překonávání lživé výpovědi. Správné využití poznatků specifik jednotlivých druhů výslechů podle psychického a fyzického stavu vyslychaného mívá zásadní vliv při formování psychologického kontaktu s vyslychaným.

Výslech dítěte

Za dítě je považována každá osoba mladší patnácti let. Výslech nezletilce podléhá poněkud odlišnému právnímu režimu než výslech dospělé osoby, například při něm musí být přítomna osoba mající zkušenost s výchovou mládeže (pedagog, dětský psycholog atd.). Trestní řád ukládá vyslychajícímu postupovat zvláště šetrně a zároveň tak, aby byl výslech po obsahové stránce veden způsobem zaručujícím, že se již v dalším řízení nebude muset zpravidla opakovat. Tento požadavek klade zvýšené nároky na přípravu výslechu a jeho vedení vyslychajícím. Trestní řád umožňuje, aby byl výslechu dítěte přítomen rodič, může-li to přispět ke správnému vedení výslechu. V otázce přibírání rodičů k výslechu se jednotliví autoři výrazně liší, přestože řešení této otázky má v praxi často velice významný dopad na úplnost a pravdivost výpovědi

dítěte. Zatímco někteří autoři²⁵ se s touto problematikou vyrovnávají obecným doporučením k výslechu přibrat toho rodiče, ke kterému dítě chová větší důvěru a dále se již nezabývají možnými dopady přítomnosti rodiče na pravdivost výpovědi dítěte a na případné překonání jeho lživé výpovědi. Jiní autoři²⁶ přikládají problematice přítomnosti rodiče u výslechu dítěte mnohem větší důležitost. Dítě při výslechu velmi často vypovídá o skutečnostech pro něj dosti traumatizujících a nepříjemných, a proto účast rodičů může narušit věrohodnost jeho výpovědi. Dítě se často stydí před rodiči vypovídat obzvláště, pokud jde o případy sexuálního zneužívání nebo dokonce znásilnění. Dítě často pociťuje stud a vinu, za to, že „umožnilo“ pachateli, dopustit se na něm trestného činu. V těchto situacích dochází k tomu, že dítě nepodá úplnou a pravdivou výpověď. S tímto názorem se zcela ztotožňuji a domnívám se, že problematikou přibrání rodiče k výslechu dítěte, je třeba se vždy důkladně zabývat, neboť toto často opomíjené rozhodnutí může mít zásadní dopady nejen na pravdivost konkrétní výpovědi, ale ve svém důsledku i na celé trestní řízení.

Výslech mladistvého

Za mladistvého je považována každá osoba ve věku od patnácti do osmnácti let. I při výslechu mladistvých se aplikuje podobně jako u dětí poněkud odlišný režim než u výslechu osob dospělých. Pro správné vedení výslechu osob mladistvých je vedle dodržení zákonných náležitostí nutná i znalost kriminality páchané mládeží, jež je rozpracována kriminalistickou metodikou. Vyslychajícímu tato znalost pak umožní efektivní přípravu výslechu, snazší odhalení lži ve výpovědi a pružné reagování na tuto lživou výpověď vyslychaného. V některých případech je záhodno zajistit, podobně jako v případě výslechu dětí, přítomnost osob majících zkušenost s výchovou mládeže (pedagog, dětský psycholog atd.). Výslech mladistvých, kteří jsou podezřelí z protiprávního činu je, třeba vést v souladu s principy zakotvenými v ust. § 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže²⁷ tak, aby směřoval k předcházení a zamezování páchání dalších protiprávních činů a nápravě mladistvého, ne ho nadměru traumatizoval a stigmatizoval.

²⁵ NĚMEC, Miroslav. *Kriminalistická taktika pro policisty*. 1. vyd. Praha: Eurounion, 2004, 328 s. ISBN 8073170361

²⁶ CHMELÍK, J., *Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži*. 2. upravené a rozšířené vydání. Praha: MV ČR, 1998, s. 85

²⁷ Zák. č. 218/2003 Sb., zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů (dále jen „Zákon o soudnictví ve věcech mládeže“ nebo „ZSVM“)

Výslech osoby staré

I výslech staré osoby je specifickým druhem výslechu, kdy si vyslýchající musí uvědomit a respektovat, věkový rozdíl mezi jím a vyslychaným. Praxe nám přináší situace, kdy vyslýchající musí vést výslech osoby i o několik desítek let starší, kterážto se často cítí nedocenená, či opomíjená. Toto všechno musí brát vyslýchající v potaz při jednání s vyslychaným. Staré osoby mívají často tendenci rozhovřit se o událostech a skutečnostech dávno minulých, nemajících žádnou souvislost s vyšetřovanou věcí. Přesto může být velkou chybou je přerušit a vyzvat, aby se vyjadřovali jen k věcem podstatným, neboť to může narušit psychologický kontakt a vyvolat ve vyslychaném pocit nezájmu o vlastní osobu. Výslech je samozřejmě vhodné korigovat, nicméně nevhodné přerušování může vyvolat neochotu vypovídat. Nelze dát jednoznačný návod, jak paušálně postupovat a jaké taktické postupy volit při výslechu staré osoby, v každém konkrétním případě je třeba přizpůsobit postup individuálním okolnostem s ohledem na fyzické zdraví, způsob života, psychiku vyslychaného. Tento přístup však musí být vždy slušný a citlivý, vyslýchající by si měl uvědomit, že nejen pro něj je obtížné komunikovat se starou osobou, ale i pro staršího člověka může být obtížné komunikovat s ním.

Výslech osoby nemocné

Tento druh výslechu je pro vyslýchajícího nestandardní primárně z toho hlediska, že se zpravidla odehrává v neobvyklém prostředí, např. nemocnici, sanatoriu atd. Je obtížnější navázat psychologický kontakt, neboť výslechu bývá obvykle přítomna sestra nebo lékař. Vyslýchající má většinou pouze omezený čas k provedení výslechu a je tedy nutné zaměřit se na nejpodstatnější informace. Přesto by měl výslech probíhat v klidné a uvolněné atmosféře, otázky by měly být pokládány dostatečně hlasitě a srozumitelně. K získání sympatií vyslychaného a k navázání psychologického kontaktu může pomoci vyslovení zájmu o zdravotní stav pacienta, pokládání otázek klidným a nestresujícím způsobem a šetření zdravotního stavu vyslychaného, zejména nerozčilováním ho malichernostmi.

Výslech osoby zraněné

Při výslechu osoby zraněné platí obdobně pravidla a postupy, jež byly zmíněny u výslechu osoby nemocné. Nicméně u zraněných osob hraje výraznou roli charakter zranění, možný pouřazový šok, rozsah zranění a jeho možné dopady na fyzické a psychické zdraví pacienta, zejména jeho možnost se uzdravit, respektive podat další výpověď. S ohledem na tyto skutečnosti doporučuji se se stavem vyslychaného předem seznámit, za vhodný způsob se jeví

zejména konzultace s ošetřujícím lékařem. Na základě toho, je třeba přizpůsobit charakter výslechu a volbu otázek konkrétní situaci.

Výslech osoby umírající

Ačkoliv se jedná o nestandardní výslechovou situaci, jsou chvíle, kdy je třeba získat jistou informaci od osoby umírající. Nepodaří-li se nám tuto informaci včas získat, může být ztracena navždy. Je tedy třeba k tomuto druhu výslechu vždy přistupovat nanejvýš zodpovědně s vědomím, že případné opakování nemusí být možné. Podobně jako v předchozích případech doporučuji se předem seznámit s diagnózou vyslýchaného a jí poté přizpůsobit i styl výslechu. K vyslýchanému je třeba přistupovat nanejvýš citlivě a zachovávat nejvyšší možnou míru taktu. Osobě je třeba trpělivě naslouchat, projevit účast s jejími starostmi, případně jeví-li se to vhodné i vyjádřit domněnku zlepšení zdravotního stavu a nenásilnou formou získat potřebné informace.

Výslech osoby psychicky defektní

Posledním popsáním druhem výslechu je výslech osoby psychicky defektní. Tento výslech je zpravidla prováděn ve specializovaném psychiatrickém zařízení za účasti lékaře (psychiatra). Přes přítomnost lékaře, jež je obeznámen s psychickým stavem pacienta a je schopen s ním jednat, doporučuji jako v případě nemocných osob, předchozí konzultaci ohledně typu psychické poruchy a jejích projevů. Přestože vyslychající může být osoba v dané problematice vzdělaná, je i tak vhodné probrat konkrétní případ s ošetřujícím lékařem, neboť ten vyslýchaného zná a může vyslychajícího připravit na individuální odlišnosti daného případu a poradit mu jakým způsobem s konkrétním člověkem jednat. Je-li výslech osoby psychicky defektní prováděn mimo specializovaný zdravotnický ústav, je nezbytné k tomuto výslechu vždy přizvat specializovaného lékaře – psychiatra.

3.3 Dílčí taktické postupy překonávání lživé výpovědi

Mezi taktické postupy překonávání lživé výpovědi řadíme především způsoby psychologického působení na vyslýchaného působením na jeho city a rozum za účelem dokázání nesmyslnosti a neudržitelnosti lživé výpovědi. To vše vždy v souladu s požadavky zákonnosti a etiky. Je tedy nutné odmítnout všechny metody, jež spočívají v klamání

vyslýchaného nebo jakékoli formě fyzického či psychického násilí. Kriminalistika vypracovala tyto dílčí taktické postupy překonávání lživé výpovědi²⁸:

- a) Odhalení, objasnění a odstranění příčin motivujících lživou výpověď
- b) Stimulování kladných vlastností vyslýchaného
- c) Využití emocionálního napětí vyslýchaného
- d) Využití vnitřních rozporů výpovědi a rozporů mezi výpovědí a jinými důkazy
- e) Využití reflexních úvah lživě vypovídajícího

Odhalení, objasnění a odstranění příčin motivujících lživou výpověď

Všechny lživé výpovědi mají jistý motiv. Tento dílčí taktický způsob spočívá v analýze dostupných důkazů a informací ve spojitosti s psychologickou analýzou výpovědi, takto si vyslýchající utvoří hypotézu o možných motivech lživé výpovědi. Tuto hypotézu pak v průběhu dalšího výslechu ověřují a zjišťují, zda lze tyto motivy odstranit. Ne všechny motivy vypovídat lživě lze odstranit, pokud to ovšem možné je, lze tímto postupem přivést vyslýchaného až k rozhodnutí vypovídat pravdu. Jde-li o příčiny lživé výpovědi, jež lze odstranit, je třeba získat si úplnou důvěru vyslýchajícího. V případě výpovědi svědka děsícího se možného ohrožení, jež by si mohl přivodit pravdivou výpovědí, může vyslýchající vhodným postupem nabídnout svědkovi možnost utajení svědka v souladu s ust. § 55 odst. 2 zák. TŘ.

Stimulování kladných vlastností vyslýchaného

Tento taktický postup je podmíněn znalostí osobnosti vyslýchaného, především žebříčku jeho hodnot a morálních a charakterových vlastností. Smyslem tohoto postupu je vyvolání a využití morálního hodnocení nesprávného jednání a zaujetí stanoviska samotným vyslýchaným. Vyslýchající se snaží vybudit vyslýchajícího k tomu, aby morálně hodnotil svou zaujatou pozici lživé výpovědi, nebo své případné protispolečenské jednání. Tím přirozeně v jeho psychice vznikne rozpor mezi na jedné straně jeho morálkou a právním vědomím a na straně druhé jeho konkrétním jednáním a postojem. Dále je třeba působit na kladné vlastnosti vyslýchaného, tak aby mravní city nabyly převahy nad motivací ke lživé výpovědi.

²⁸ PORADA V., et al. Kriminalistika : (úvod, technika, taktika). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007. 309 s. ISBN 978-80-7380-038-3.

Využití stavu emocionálního napětí

Prakticky každý duševně zdravý člověk, jež se dopustil protispolečenského jednání, se nalézá ve stavu tzv. emočního napětí. To samé lze říci i o člověku, jež byl takovému protispolečenskému jednání přítomen nebo byl dokonce sám předmětem útoku takového činu. Skutečnost, že tento člověk musí o tomto prožitku vypovídat před orgány činnými v trestním řízení, toto emoční napětí dále stupňuje. Ještě zvýšeno je pak zpravidla emoční napětí osoby lživě vypovídající. To se může při výslechu projevit zejména tím, že vyslýchaný prožívá svou situaci velmi tíživě a má pocit, že se mu uleví, rozhodne-li se vypovídat pravdivě. Proto se nabízí využití emočního napětí vyvolaného prožitkem protiprávního jednání a dále nutností vypovídat před orgány činnými v trestním řízení, především při výslechu pachatelů. Využití emočního napětí je zpravidla snazší u osob dříve netrestaných, nemajících za sebou trestní minulost, kteří nemají zkušenosti se stykem s orgány činnými v trestním řízení. Ovšem využití této techniky se může setkat s úspěchem často i v případech, kdy osoba s bohatým trestným rejstříkem a zkušenostmi s orgány činnými v trestním řízení spáchá trestný čin zásadně vybočující z její dosavadní činnosti, který je zároveň i výrazně závažnější povahy (např. mnohokrát trestaný zloděj za kapesní krádeže v rozčilení zabije oběť bránící si majetek). Základním předpokladem využití této metody je provedení výslechu v co nejkratší době od spáchání trestného činu. Tedy v době, kdy emoční napětí vyvolané protispolečenským jednáním a zadržením orgány policie, ještě nestačilo opadnout. V mnoha případech dochází k tomu, že vyslýchaní po několika dnech od prvních výslechu změni svou původně pravdivou výpověď. Tvrdí, že vypovídali pod nátlakem a zapírají skutečnosti, jež tvrdili při podání první výpovědi. Orgány činné v trestním řízení se tedy potýkají s problémem, jak se této argumentaci zamezit, překonat ji, ideálně jí předejít. Konrád a kol. ve své učebnici kriminalistiky²⁹ doporučují tomuto předejít vytvořením psychické bariéry ve vědomí vyslýchaného, zejména okamžitým prověřením jeho prvotní výpovědi a zajištěním důkazů o nichž vyslýchaný hovořil.

Využití vnitřních rozporů výpovědi a rozporů mezi údaji vyslýchaného a jinými důkazy

Využití tohoto dílčího taktického postupu založeného na systému logických operací, může být velmi efektivní, je však podmíněno správně provedenou a podrobnou protokolací výpovědi a její následnou důkladnou analýzou. Při prvotním odhalení rozporů ve výpovědi (a to zejména

²⁹ MUSIL, Jan, Zdeněk KONRÁD a Jaroslav SUCHÁNEK. Kriminalistika. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Beck, 2004, XXIII, 583 s. ISBN 8071798789.

při opakovaném výslechu) je důležité na tyto rozpory okamžitě neupozorňovat. Je vhodné naopak ponechat vyslýchanému čas a prostor, aby dále rozvíjel svou lživou výpověď, neboť právě při rozvíjení smyšlené výpovědi se vyslýchaný často zaplete do vlastní lži nebo případně sdělí více informací, které mu lze později vyvrátit jako nepravdivé a prokázat mu tak jeho lež. Po následné komplexní analýze výpovědi, její porovnání se získanými důkazy je třeba provést materiální a odbornou přípravu na následující výslech, tak aby bylo možno vyslýchanému efektivně jeho lži vyvrátit a podložit svou argumentaci konkrétními důkazy, jež budou ihned presentovány vyslýchanému. Při následujícím výslechu pak konečně přichází na řadu předložení rozporů ve výpovědi vyslýchanému. Jejich předložení k posouzení a žádost vyslychajícího o jejich vysvětlení zpravidla zvýší emoční napětí vyslychaného. Při správně odvedené práci vyslychajícího vyslychaný dochází k zjištění, že jeho dosavadní lživá výpověď je nevěrohodná a nepřesvědčivá. Zde je na místě zdůraznit vyslychanému neúčelnost a neudržitelnost lživé výpovědi. Vyslychající však v průběhu psychologického působení na lživě vypovídajícího nesmí prozradit, jaké jednotlivé verze o dotčené události vytyčil. Jeho úkolem v této fázi je pouze předkládat oproti lživým tvrzením vyslychaného objektivně zjištěná a prověřená fakta, jež jsou v rozporu s výpovědí za současného požadování vysvětlení těchto rozporů.

Je důležité, aby vyslychajícím předkládané důkazy byly řádně prověřeny, a aby se předem jejich předložení vyslychající přesvědčil, zda vyslychaný stále trvá na své výpovědi. I poté však musí být důkazy předkládány obezřetně, neboť v určitých případech je možné, aby vyslychaný tyto důkazy znehodnotil. Konrád a kol. v učebnici kriminalistiky³⁰ doporučuje předkládat důkazy následujícími způsoby:

- a) Předkládání důkazů v logickém sledu
- b) Předkládání důkazů narůstající síly
- c) Předkládání pouze rozhodujících důkazů
- d) Předkládání celého souboru důkazů

Ve vhodných případech může ke zvýšení efektivnosti působení předkládaných důkazů přispět jejich presentace vyslychanému na místě činu či místě jejich nálezů.

Využití reflexních úvah lživě vypovídajícího

³⁰ MUSIL, Jan, Zdeněk KONRÁD a Jaroslav SUCHÁNEK. Kriminalistika. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Beck, 2004, XXIII, 583 s. ISBN 8071798789.

Tento taktický postup spočívá ve využití poznatků forenzní psychologie o reflexním myšlení. Využití reflexních úvah vyslychaného se jeví jako vhodný taktický postup především za situace, kdy je vyslychaný silně zainteresován na výsledku procesu poznání konkrétní události. Podstatou tohoto taktického postupu je vytvoření myšlenkové úlohy, jíž vyslychaný nemusí, ovšem sám ze své vůle chce řešit. Kriminalistická metodika rozlišuje myšlenkové úlohy, které je možné vytvořit buď bezprostředně před výslechem, anebo v průběhu výslechu. Konrád a kol. v učebnici kriminalistiky navrhuje vytvoření konkrétně těchto myšlenkových úloh:

Bezprostředně před výslechem

a) Myšlenková úloha, kterou může vyslychaný řešit na základě navozených asociací tak, že nastoupení lživé pozice je z morálního či etického hlediska nemožné nebo z jiného důvodu neúčelné a rozhodne se tudíž vypovídat pravdu.

b) Myšlenková úloha, kterou může vyslychaný řešit na základě nedostatečně podložených představ o kvantitě a důležitosti získaných informací, prokazujících lživost jeho výpovědi tak, že nastoupení lživé pozice se jeví morálně neúnosné nebo neúčelné.

V průběhu výslechu:

a) Myšlenkovou úlohu, kterou může lživě vyslychající řešit na základě navozených asociací tak, že setrvání na pozici lživé výpovědi je neudržitelné a neúčelné vzhledem k významu informací, potvrzujících lživost výpovědi a vzhledem k informovanosti vyslychajícího.

b) Myšlenkovou úlohu, kterou může lživě vypovídající řešit na základě rozporu mezi fakty, že setrvání na lživé výpovědi je již dále neúčelné vzhledem k informovanosti vyslychajícího a vzhledem k závažnosti důkazů potvrzujících lživost jeho výpovědi.

S ohledem na specifičnost konkrétního výslechu a vyšetřované události má vyslychající možnost vytvořit celou paletu různých myšlenkových úloh, které lze v daném případě vyslychanému navodit. Je však třeba mít přitom stále na paměti požadavky trestního řádu a profesní etiky, tak aby případně vyslychanému navozená myšlenková úloha nemohla být považována za porušení zákonnosti. V této souvislosti se například nabízí uvést jako příklad případ, kdy vyslychající oznámí vyslychanému existenci usvědčujících důkazů, jež však ve skutečnosti neexistují, či mu nepravdivě sdělí, že ostatní vyslychaní se již k činu doznali, anebo

dokonce vyslýchaného označili jako pachatele. Tyto techniky tolik oblíbené například v U.S.A. je třeba důrazně odmítnout, neboť nesledují získání pravdivé výpovědi, nýbrž pouze manipulují s vyslýchaným za účelem získání požadované informace a jejich užití představuje závažné porušení zásad spravedlivého procesu zejména principu presumpce nevinny.

4 Chyby v provádění výslechu

Zákonnost a přínosnost výslechu může být ovlivněna mnohými faktory, zodpovědnost za správné provedení výslechu však spočívá vždy na vyslychajícím. V této kapitole podrobněji rozeberu dva druhy možných chyb: Sugestivní a kapciózní otázky a chyby plynoucí z interpersonální percepce výslechu. Na základě absolvovaných výslechů jsem nabyt přesvědčení, že to jsou právě tyto chyby, jež v praxi nejčastěji negativně ovlivňují řádný průběh výslechu. V případě užití sugestivních a kapciózních otázek se jedná o přímé porušení zákonnosti výslechu, v případě dopuštění se chyb plynoucích z interpersonální percepce pak o nežádoucí ovlivnění výslechu a tím snížení jeho přínosnosti a využitelnosti jako důkazu.

4.1 Sugestivní a kapciózní otázky

Otázky sugestivní jsou otázky, které (ať už zjevně či skrytě) obsahují odpověď, jež tazatel chce slyšet. Kapciózními jsou takové otázky, které jsou záměrně formulované tak, aby vyslychaný nedokázal rozpoznat jejich pravý smysl a byl tím proti své vůli dohnán k odpovědi, kterou by jinak neučinil. Zákaz sugestivních a kapciózních otázek vyplývá z ust. § 92 odst. 3 TŘ (obviněný) a z ust. § 101 odst. 3 TŘ (svědek). Ačkoli ustanovení § 101 odst. 3 TŘ upravující výslech svědka výslovně kapciózní otázky nezakazuje, jejich použití je vyloučeno, neboť by odporovalo právu na spravedlivý proces. Přesto opominutí jejich výslovné úpravy v zákoně lze považovat za nedostatek současné právní úpravy a dle mého názoru je vhodné de lege ferenda uvažovat o legislativní změně. Jak sugestivní, tak kapciózní otázky jsou způsobilé vsugerovat vyslychanému určitou odpověď. Proto narušují pravdivost výpovědi a způsobují překroucení skutečnosti nehledě na vůli vyslychaného.

Sugestivní otázky a sugestibilita

Sugesce označuje proces ovlivňování představ a myšlení druhé osoby, kdy druhá osoba tomuto ovlivňování nevědomky podléhá a je neschopna jej kontrolovat. Produktem sugesce je nekritické přijetí cizí myšlenky³¹. Pavlov označuje sugesci za nejvíce zjednodušený a nejtýpější podmíněný reflex³². Schopnost odolat sugesci nebo ji naopak podlehnout určuje tzv. sugestibilita, označovaná v literatuře jako „schopnost přijímat nekriticky, automaticky a

³¹ GRÁC, J. Persuázia : Ovpływňovanie človeka človekom. 2. vyd. Martin: Osveta, 1985

³² PAVLOV, I., P.: Sebrané spisy, díl IV, Praha SZdN, 1952, str. 280, č.z.: 000946239

bezděčně cizí názory a převádět je do vlastního chování a prožívání³³. Podrobné pojednání na téma sugesce a sugestibility by značným způsobem převyšovalo rozsah této práce, proto jsem se rozhodl zaměřit především na problematiku sugestibility, upozornění na kritické skupiny vyslychaných a způsob správného formulování otázek, neboť právě tuto schopnost považuji za mimořádně důležitou při vedení výslechu a rozhodování o volbě postupů pro překonání lživé výpovědi.

Sugestibilita každého člověka je závislá na řadě okolností, ty rozlišuje Soukup³⁴ na vnitřní (související s vlastnostmi dané osoby a psychickým stavem) a vnější faktory. Sugestibilita jedince je o to větší, čím méně:

- má sugerovaná osoba možnost přesvědčit se o pravdivosti sugesce
- a) Kontrolou bezprostřední (srovnání se skutečností)
- b) Kontrolou nepřímou (logické srovnání, dedukce)
- se sugerovaná osoba snaží o kontrolu pravosti sugesce
- čím výraznější je celkový efekt sugesce

Ve výslechové praxi je otázka hodnocení míry sugestibility konkrétního jedince často zásadní. Protože nelze stanovit přesnou hranici mezi sugestibilitou zvýšenou a sugestibilitou „normální“, uplatní se v praxi především subjektivní odhad vyslychajícího. Proto považuji za nezbytné vymezit základní skupiny osob, u kterých se setkáváme se zvýšenou sugestibilitou a poskytnout vodítka vhodná pro její odhalení.

Zvýšená sugestibilita se neprojevuje pouze tendencí osoby přijímat za své cizí názory a rady, nýbrž i dispozicí přejímat jakékoliv chování, třebaš vědomě neopodstatněné. Míru sugestibility lze u konkrétní osoby posoudit mj. i podle toho, jak podléhá asociálnímu jednání. To v kombinaci se slabou sociální inteligencí a morálním povědomím způsobuje, že se např. oligofrenici často stávají nástroji v rukou kriminálních živlů, kteří jimi manipulují za účelem dosažení vlastního prospěchu. S nadměrnou sugestibilitou vyslychaných je třeba vždy počítat při výslechu těchto skupin osob: nezletilci, staré osoby, intelektuálně slabé osoby, osoby s oslabeným organismem, osoby trpící psychickými poruchami.

³³ ČÍRTKOVÁ, L. Kriminální psychologie. 1. vyd. Praha: Eurounion, 1998. 255 s. ISBN 80-85858-70-3

³⁴ SOUKUP, J. Sebeobviňování a nepravdivá doznání. Praha: TEPS místního hospodářství, 1973. 239 s

Sugestivními otázkami vyslychající předkládá skutečnosti, které mají být teprve z jeho výpovědi zjištěny. Trestní řád zakazuje pokládat otázky, ve kterých by bylo naznačeno, jak na ně odpovědět. Bylo by však naivní domnívat se, že v praxi vypovídá vyslychaný vždy o vyšetřované události z vlastního popudu. Je logické a v praxi běžné, že vyslychající vyslychanému připomene určité události, tak aby vyslychaný věděl, co je předmětem výslechu a aby rozpoznal skutečnosti podstatné pro výslech. Za vodítko, jakým způsobem formulovat správně otázku, označuje Soukup³⁵, zda jí je možno právně a logicky vyvodit z vyšetřovacího materiálu. Nejproblematictější formou otázek se jeví být otázky uzavřené tzv. dichotomické, které nepřipouští jinou možnost odpovědi než „ano“ nebo „ne“. Vyslychaný nemá jinou možnost, než skutečnost, na níž se ho vyslychající táže, potvrdit nebo vyvrátit. Nemožností formulovat svou vlastní odpověď je tedy manipulován odpovědět způsobem, který vyslychající připravil. Jak bude reagovat na otázku: „Byla jste s obviněným, když oběť ubodal?“, svědkyně, která sice stále vedle obviněného, když oběť bodl, ovšem nedá se říci, že byla s ním a nedá se říci, že byla na místě, když oběť ubodal, neboť než oběť zemřela, svědkyně v utekla. Vyslychající v tomto případě zjevně navádí svědkyni, aby podala takovou výpověď, jakou zrovna potřebuje. Proto je doporučováno pokládání otevřených otázek, které umožňují vyslychanému odpovědět, aniž by byl ovlivněn úmyslem vyslychajícího. Je poměrně běžné, že k sugestivnímu ovlivnění vyslychaného vyslychajícím, dochází i bezděčně, bez vědomí vyslychajícího. V takovém případě hraje zásadní roli správná protokolace výpovědi, jež může odhalit nesprávný procesní postup a ukázat na ovlivnění výpovědi.

Kapciózní otázky

Kapciózní otázky definuje Šámal³⁶ jako otázky předstírající skutečnost nepravdivou, klamavou, nebo předpokládají skutečnost obviněným dosud nepotvrzenou, přičemž obviněného svádějí, aniž by to pozoroval, k odpovědi, kterou si vyslychající přeje. Jedná se jednak o otázky tzv. úskočné, které jsou vyjádřením snahy vyslychajícího vyslychaného přelstít a přinutit ho podřeknout se, respektive nechtěně přiznat určitou skutečnost. Příkladem takové otázky může být: „Proč jste jí zabil? Proč jste zabil svou manželku?“, vyslychaný vyhrkne: „Já jsem jí nechtěl zabít!“. V situaci, kdy skutečnost, že obviněný spáchal vyšetřovaný čin, není dosud vyšetřováním prokázána, je takováto otázka nepřípustná. Druhým typem kapciózních

³⁵ SOUKUP, J. Sebeobviňování a nepravdivá doznání. Praha: TEPS místního hospodářství, 1973.

³⁶ ŠÁMAL, P., et al. *Trestní řád : komentář*. 5. vyd. Praha : C. H. Beck, 2005. 104 s. ISBN 80-7179-405-8

otázek, jsou takové, které předstírají existenci fiktivních skutečností, například usvědčujících důkazů. Jako příklad poslouží taktický postup oblíbený zejména v USA: „Setkal jste se s obětí v den vraždy?“ – „Ne“ – „Oběť měla pod nehty kůži další osoby, my soudíme, že může patřit jedině vrahovi. Budete v tom se mnou doufám souhlasit?“ – „Ano, to dává smysl“ – „Podle testu DNA, je ta kůže vaše, vysvětlíte to.“. Tyto výše zmíněné taktiky, tedy používání úskočných otázek a předstírání existence důkazů a jiných skutečností, jsou v některých zemích (např. zmiňované USA) mezi vyslychajícími velice oblíbené, je však třeba zdůraznit, že jejich využití, ač mnohdy lákavé a nabízející se, je v České republice je zcela protizákonné a neospravedlnitelné.

Použití sugestivních a kapciózních otázek je v rozporu s Trestním řádem a je považováno za jednu z forem nepřímého donucení. Jejich využití v právním státě je třeba odsoudit, neboť zjevné výhody, jež se na první pohled nabízí, nedokáží vyrovnat riziko získání nepravdivé výpovědi vedoucí v důsledku až k odsouzení nevinného člověka. S vědomím výše řečeného se domnívám, že důsledkem porušení zákazu sugestivních a kapciózních otázek, by měla být neúčinnost celého výslechu, jako procesního úkonu.

4.2 Chyby plynoucí z interpersonální percepce výslechu

Pojem interpersonální percepce je psychologický termín označující vnímání člověka člověkem. Tato percepce probíhá souběžně jak nevědomky tak i uvědomovaně, ovlivňuje přitom chování jak vyslychajícího tak vyslychaného, ovšem v případě vyslychajícího má dopad i na samotný průběh a výsledek výslechu. Vnímá-li člověk jinou osobu přirozeně a spontánně, vyvolá to v něm určité domněnky o tom, s jakým typem člověka má co dočinění. To jak někoho vnímáme, se pak projeví i v našem jednání vůči němu. Interpersonální percepce je vždy individuální, neboť tatáž osoba může na různé osoby působit odlišně. Proto se někomu může tatáž osoba jevit jako pracovitý, obětavý zaměstnanec snažící se vydělat prostředky pro rodinu a někomu jinému jako ambiciózní, narcistický a sobecký kariérista. Výsledek interpersonální percepce, tedy dojem z určitého člověka, vzniká bezprostředně a téměř okamžitě a má zpravidla dlouhotrvající účinky. Tyto mechanismy mají své logické zdůvodnění založené na psychologické a sociální zkušenosti každého člověka. Vznikají jako mechanismus usnadňující každodenní mezilidskou interakci, fungují jako zjednodušené vzorce lidského chování, jež mozek na základě již získaných zkušeností přiřazuje konkrétní osobě. Ačkoli výše popsany jev postihuje jak vyslychaného tak vyslychajícího, je povinností vyslychajícího kontrolovat možné

dopady tohoto jevu na své vystupování a jednání. Čírtková³⁷ zdůrazňuje, že i zkušení vyšetřovatelé se často dopouštějí chyb, jejichž zdrojem jsou procesy interpersonální percepce. Tyto chyby mohou závažným způsobem ovlivnit průběh výslechu, mohou znemožnit navázání psychologického kontaktu, nebo již navázaný kontakt narušit, či podstatným způsobem ztížit uplatnění jednotlivých dílčích postupů překonávání lživé výpovědi. Považuji proto za důležité se alespoň stručně touto problematikou, úzce související s možnostmi překonání lživé výpovědi, zabývat. Mezi nejčastější chyby se řadí tyto:

Haló efekt

Haló efekt označuje situaci, kdy vnímání vyslýchaného vyslychajícím je ovlivněno určitou dominující fyzickou vlastností vyslýchaného. Vyslychající si pak utváří představu o vyslychaném na základě zažitých představ a zkušeností o lidech s toutéž charakteristikou. Například nízké čelo může vyvolat dojem malé inteligence, k této hlavní charakteristice se pak v podvědomí vyslychajícího přidávají další, které s ní v jeho představách souvisí (např. malá inteligence – nízké vzdělání, špatné vychování atd.), avšak již nemají žádné spojení s vlastností, jež jí vyvolala (např. oním nízkým čelem).

První dojem

Tato chyba se velmi podobá výše zmíněnému haló efektu, její podstatou je, že si vyslychající vytvoří názor o vyslychaném během prvních okamžiků výslechu. Pod vlivem tohoto dojmu setrvá po dobu celého výslechu a ignoruje pozdější signály nasvědčující, že dojem, jemuž dříve podlehl, je mylný. Je to právě začátek výslechu, kdy je nejvyšší pravděpodobnost, že dojem, jež se vyslychaný snaží vyvolat, neodpovídá realitě. Vyslychaný zpravidla přichází odpočatý a do určité míry připravený. Mívá připraven a promyšlen svůj projev, je neunavený a není v takovém stresu jako v průběhu výslechu. Reálnější dojem ohledně osobnosti vyslychaného bývá možné učinit až v průběhu výslechu, kdy je schopnost jeho sebekontroly snížena a jeho chování spíše odpovídá realitě.

Kognitivní referenční rámec

³⁷ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. Forezní psychologie. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 445 s. ISBN 9788073804619

Kognitivní referenční rámec je pojem označující ustálené představy člověka vyplývající z jeho dlouhodobé zkušenosti. Vzhledem k tomu, že je dán až dlouhodobou zkušeností, lze se s ním častěji setkat u profesionálů (vyšetřovatelů, státních zástupců atd.), kteří se již déle specializují na určitý okruh trestné činnosti. Opakující se zkušenost může vést k tomu, že si vyslychající mimoděk zafixuje určité myšlenkové postupy (kognitivní schémata). Ty pak mohou působit jako síto při vedení konkrétního výslechu a redukují množství informací, které vyslychaný sděluje. Určité skutečnosti, které nezapadají do kognitivního referenčního rámce vyslychajícího, zjednodušeně neprojdou sítem. Vyslychající tedy vnímá jen část informací, jež se mu vyslychaný snaží sdělit. To může v důsledku vést k tomu, že orgánům činným v trestním řízení unikne množství důležitých informací vedoucích k objasnění trestných činů, ale i k odhalení, že byl spáchán trestný čin (např. u neobvyklých souběhů trestných činů).

Idiosynkrasie

Tento pojem označuje jev, kdy určitý vnější podnět způsobí člověku rozrušení a zpravidla v něm vyvolá pocity nesnášenlivosti a odporu. Vyskytne-li se tento jev u vyslychajícího a spouštěcím podnětem je nějaká vlastnost, či chování vyslychaného, může to zásadním způsobem ovlivnit průběh výslechu. Samotný spouštěcí podnět může být např. zabarvení hlasu, způsob mluvy, gestikulace atd. To vyústí v trvalou podrážděnost vyslychajícího, od kterého si to vyžaduje značné úsilí, aby se s tím dokázal vyrovnat a vést výslech řádným způsobem.

Protipřenos

Termín protipřenos označuje profesionální selhání vyslychajícího, kdy se do jeho chování přenáší osobní problémy, aniž by si to uvědomoval. Příčinou protipřenosu jsou závažné emocionálně vyostřené nevyřešené problémy, jež si vyslychající přináší ze soukromého života. V případě výslechu je jako protipřenos označována situace, kdy vyslychaný neuvědoměle ve vyslychajícím evokuje zmíněný kritický problém. Vyslychající následně nechtěně přenáší do výslechu emoce a informace, jež v něm onen problém vyvolává. Ač je situace, v níž se vyslychající nachází často z lidského hlediska pochopitelná (např. vyslychá podezřelého z domácího násilí, přičemž sám byl v dětství jeho obětí, vyslychá podezřelého ze znásilnění, zatímco někdo v rodině byl v minulosti také znásilněn atd.), důsledky, jež to pro výslech a vůbec celé řízení přináší, jsou silně negativní a je třeba důsledky protipřenosu eliminovat. Nicméně pro vyslychajícího bývá mnohdy velmi obtížné připustit si, že k protipřenosu dochází a následně ovládnout své jednání.

Sociální stereotypy

Sociální stereotypy označují zjednodušený soubor představ a zároveň mechanismus, který reguluje vnímání a hodnocení a následně ovlivňuje názory, postoje a chování. Pro sociální stereotypy je příznačné automatické a paušální přisuzování určitých vlastností a charakteristik příslušníkům určité skupiny osob bez dalšího rozlišování. Obecně rozšířené jsou stereotypy proti některým rasám, příslušníkům náboženských skupin, sociálních vrstev atd. Ačkoli vzniká často na základě určité zkušenosti, má spíše iracionální povahu. Přestože v běžném životě tyto stereotypy zjednodušují orientaci a rozhodování, v profesním životě pro ně není místo a je třeba se jich vyvarovat, neboť mohou nepřiměřeným způsobem ovlivnit vnímání a chování člověka. Dochází-li k jejich promítnutí do chování vyslychajícího při vedení výslechu, lze říci, že to kvalitu vedení výslechu vždy negativně ovlivní.

Pygmalion efekt

Někdy také nazýván Golemův efekt, tento psychologický termín popisuje jev, kdy jedna osoba svými domněnkami (představami, očekáváním) o druhé osobě, ovlivňuje její chování. Pygmalion efekt bývá používán pro označení zrealizovaných pozitivních očekávání a golemův efekt očekávání negativních. Tento fenomén byl zkoumán i experimentálně a doložen několika různými výzkumy, pro představu uvádíme tzv. Tzv. Resenthalův efekt. Několik učitelů ve škole získali (náhodou zaslechli) tipy na mimořádně schopné děti, kteří ale ve skutečnosti byli úplně průměrní a obyčejní žáci. Během jednoho roku se těmto dětem zásadně zlepšil prospěch, a to pouze díky očekávání učitelů. Ze záznamů bylo experimentátory zjištěno, že se učitelé chovali k těmto dětem odlišně – častěji je vyvolávali, chválili atd. Potencionálně největší nebezpečí negativního dopadu pygmalion efektu hrozí při výslechu mladých pachatelů a mladistvých, zejména pak při jejich prvním výslechu. V případě, kdy se vyslychajícímu nezdaří překonat pocit morálního odsouzení vyslychaného a tato emoce prosákne do výslechového prostředí, zpravidla to negativně ovlivní přístup a chování vyslychaného. Vyslychaný pak celou situaci může vnímat například takto: „Chová se ke mně, jak kdybych byl špína, jenom zloděj a vrah, tak mu dám, co chce, ještě bude litovat, že si se mnou začal.“. To, že některé skupiny lidí vzbuzují v jiných negativní emoce, které pak při kontaktu s nimi, lze obtížně kontrolovat, je přirozené, ovšem vyslychající nemůže nechat své pocity ovlivnit jeho profesionální výkon a ohrozit vyšetřování. Vyslychající by tedy měl být schopen brzdit a omezit tento efekt, tak aby neovlivnil vedení výslechu a vyšetřování.

Produkty interpersonální percepce zasahují do procesu výslechu především v jeho úvodní fázi, kdy dochází k prvnímu kontaktu a kdy dochází k formování psychologického kontaktu. Od úspěšnosti jeho navázání se pak zpravidla odvíjí celý průběh výslechu a je tím ovlivněna možnost vyslychajícího získat věrohodnou výpověď. Forenzní psychologie nám poskytuje doporučení, jak se výše popsaným chybám vyhnout a případně jak snížit jejich dopady na minimum. Konkrétní doporučení je možné udělit pouze po konzultaci pro konkrétní případ, přesto se podařilo formulovat i jistá obecná vodítka pro správný postup vyslychajícího. Všeobecná doporučení formulovaná forenzní psychologií shrnuje Čírtková do třech bodů³⁸:

Význam sebepoznání

Schopnost správného vnímání druhých významně souvisí s rozvojem sebepoznání. Kdo zná dobře své silné a slabé stránky, bývá i lépe schopen odhadnout, jak působí na druhé a jaké v nich vyvolává dojmy. Naopak nedostatek sebepoznání se často projevuje vyšší náchylností k nesprávnému a povrchnímu vnímání druhých. Zvyšování úrovně sebepoznání je nezbytným předpokladem pro odborný růst profesionálů zabývajících se výslechem.

Význam empatie

Empatie označuje schopnost porozumět emocím a motivům jiného člověka. Pro schopnost empatie je důležité dokázat odložit vlastní předsudky, hodnoty a názory. Empatie může být člověku vrozená, lze si ji však i vypěstovat a zdokonalovat ji. Pro vyslychajícího je schopnost empatie jedním ze základů profesionálního úspěchu. Empatii lze trénovat vytvářením krátkých „reflexních her“, jejichž podstatou je krátkodobé vcítění se do situace vyslychaného. Oproštěn od vlastních pocitů a hodnot si vyslychající v představách utváří pravděpodobné vzorce chování vyslychaného s ohledem na jeho postavení, minulost, psychický stav atd. Tuto techniku je třeba odlišit od klasického věcného rozboru případu a klasické přípravy na výslech.

Záměrná a vědomá kontrola výsledků interpersonální percepce

Jde o vědomou kontrolu vnitřních postojů k výslechu, vyslychanému a kontrola utvořeného dojmu o vyslychaném. Podstatou je uvědomění si, že během výslechové situace může dojít a dochází k řadě zkreslení. Vyslychající si toto musí připustit a být schopen registrovat jednotlivé

³⁸ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. Forenzní psychologie. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 445 s. ISBN 9788073804619

momenty, kdy mohlo dojít ke zkreslení. Každý dojem, jež z vyslýchaného získá, být schopen vysvětlit a najít jeho kořeny a příčiny. Důležitá je schopnost verbalizace těchto dojmů a příčin, které vedly k jejich utvoření, tedy popis konkrétních projevů chování vyslýchaného, na nichž založil svůj úsudek o něm.

Informace umožňující nám utvoření si představy o povaze určité osoby rozdělujeme na tzv. tvrdá a měkká data. Spolehlivé poznání osobnosti vyžaduje mít přístup k tvrdým datům, tedy biografickým údajům, záznamům z policejních evidencí, záznamům z psychologických vyšetření atd. Všechny tyto údaje však nejsou zpravidla dostupné, minimálně ne v době přípravného řízení, kdy se odehrává výslech vedený vyšetřovatelem. Nicméně užitečný a v praxi využitelný je i orientační odhad osobnosti na základě měkkých dat. Tedy výsledky „laického“ poznání týkající se povahy, inteligence či „typu“ vyslýchaného. K navázání psychologického kontaktu jsou důležitá tato hlediska: Procesní postavení vyslýchaného (svědek, poškozený, obviněný), recidiva vyslýchaného (prvopachatel, recidivista), psychosociální zralost (dítě, mladistvý, dospělý, stará osoba) a psychopatologické nápaditosti (normální, neurotická, schizofrenická, psychopatická osobnost, atd.). Spojení těchto hledisek nám umožní poměrně spolehlivý odhad osobnosti vyslýchaného a zároveň i utvoření představy o tom, jakým nejlepším způsobem navázat psychologický kontakt (např. způsob oslovení, způsob komunikace, tvrdší či měkčí poloha dialogu, atd.).

5 Rozbor výsledku

Během sbírání podkladů pro tuto práci jsem se v rámci mé studentské stáže na Obvodním státním zastupitelství pro Prahu 7, Okresním soudu v Kutné Hoře a Službě kriminální policie a vyšetřování na Praze 1 měl možnost účastnit množství výsledků a seznámit se značným kvantem spisového materiálu. Takto získané poznatky jsem pak mnohokrát využil při psaní této práce. V poslední kapitole jsem se rozhodl seznámit čtenáře s konkrétní výsledkovou situací, na které se pokusím presentovat praktické možnosti užití metodických postupů k odhalení a překonání lživé výpovědi. Rozsah diplomové práce neumožňuje, abych rozebral více výsledkových situací, případně porovnal výsledkovou praxi různých oddělení, proto jsem se pokusil zvolit takovou výsledkovou situaci, na které bude možné co nejkompaktněji demonstrovat praktické možnosti užití výše popsáných metodických postupů.

Výsledková situace

Mladistvý ztratil v opilosti peněženku a mobil, ze strachu z rodičů a případného trestu, se rozhodl předstírat, že byl oloupen.

Mladistvý (15 let) (dále jen „Mladistvý“) z menšího města nedaleko Prahy, poprvé v životě vyrazil na oslavu kamarádových narozenin do Prahy, oslava se konala v podniku na Praze 4. V průběhu oslavy všichni společně popíjeli ve větším množství alkoholické nápoje. Po skončení oslavy se značně podnapilý Mladistvý vydal s přáteli taxíkem do centra Prahy, nechal se vyložit na autobusovém nádraží v Holešovicích, kde na zemi u zastávky autobusu, který jezdil k němu domů, asi ve 3 hod. v noci usnul. Když se ráno probudil, zjistil, že mu z kapsy zmizel nový mobil od rodičů a peněženka. Ještě v lehce podnapilém stavu požádal kolemjdoucí a z vypůjčeného telefonu zavolať své matce, kterou požádal, zda by ho odvezla domů, neboť ho okradli. Matka však po příjezdu Mladistvému řekla, že když ho okradli, tak „se to musí řešit“ a odvedla ho na nedalekou stanici policie.

Výslech č.1: Spolu s Mladistvým byla výsledku přítomna i jeho matka. Mladistvý v monologické části rozhovoru vypověděl, že v průběhu předchozího večera během oslav kamarádových narozenin popíjel pivo ve výše zmíněném podniku, když v průběhu večera vyšel ven, aby se za podnikem vymočil, načež mu cestu zpět zastoupili čtyři neznámí muži a řekli mu, aby jim dal mobil a peněženku pod pohružkou: „jestli nám to nedáš, nedočkáš se rána“, načež vystrašený Mladistvý věci vydal (nový mobil v ceně okolo 12.000,- Kč a peněženka s doklady a hotovostí cca 1000,- Kč) a vrátil se zpět do podniku. Když se snažil incident popsat přátelům, byli již tak opilí, že nijak nereagovali. Proto se s nimi vydal taxíkem do Holešovic,

kde přespal. V dialogové části výslechu, Mladistvý na dotaz jak útočníci vypadali, řekl, že neví, neboť jim neviděl do tváře, protože byla tma. Vyslychající přibližně po 10 minutách se slovy: „moc se mi to nezdá, ale musí se to prošetřit“, výslech ukončil a zařídil převoz Mladistvého na Služebnu kriminální policie na Praze 1 v Bartolomějské ulici.

Výslech č. 2: Mladistvého a jeho matky se po převozu ujali dva kriminalisté, kteří je odvedli do samostatné výslechové místnosti, nabídli jim pití a požádali Mladistvého, aby vypověděl, co se stalo. Mladistvý se v monologové části výpovědi nijak neodchýlil od první výpovědi. V dialogové části výpovědi byl vyzván vyslychajícími, aby ještě jednou podrobně popsal přepadení, přičemž oni podle jeho popisu nakreslí přibližný plánec. Dále byl dotázán, zda některý z útočníků neměl nějaký zvláštní přízvuk. Mladistvý prohlásil, že si žádného přízvuku nevšiml a zopakoval, že jim neviděl do tváře, neboť byla tma. Kriminalisté jednali s Mladistvým velice slušně bez náznaků nedůvěry, díky čemuž se poměrně rozpovídal, nicméně dále ve všem setrval na původní výpovědi.

Vyslychající požádali Mladistvého, zda by s nimi jel na místo údajného přepadení a celou situaci jim popsal na místě, s čímž souhlasil. Na místo se s Mladistvým vydali policisté již bez jeho matky. Mladistvý opět popsal události stejným způsobem, ukázal místo kam se šel vymočit, kde ho obestoupili útočníci, poukázal na nemožnost utéct a zdůraznil, že v uličce bylo šero, takže nikomu nebylo vidět do tváře. Kriminalisté si nechali přesně popsat, kde Mladistvý v inkriminované době stál, načež jeden z nich prohlásil, že mají štěstí, neboť na obchodě naproti přes ulici jsou namontovány bezpečnostní kamery a celý incident na nich bude nepochybně zaznamenán. Prodejna byla zavřená, nicméně policisté konstatovali, že se nic neděje a že druhý den se pro záznamy kamer zastaví a pravda vyjde najevo.

Po návratu na služebnu kriminální policie dovedli kriminalisté Mladistvého k jeho matce a řekli, že si musí ještě o samotě se synem promluvit. Opět Mladistvého zavedli do výslechové místnosti, kde ho vyzvali, aby jim pověděl o sobě, rodině, škole, o tom co ho baví a co dělá rád. Mladistvý se rozpovídal, začal vyprávět o studiu na gymnáziu, o sportování, o vztahu s rodiči a o přísném otci vojákovi, který ho často trestá. Vyslychající pozorně naslouchali a projevovali zájem o vše, co Mladistvý vypověděl, řekli mu, že na ně působí jako slušný kluk s úspěchy ve škole a ve sportu. Poté mu přímo řekli, že jeho historce nevěří, nezmiňovali jednotlivé rozpory a pouze konstatovali, že chápou jeho postavení, kdy se bojí trestu otce, za to, že opilý ztratil nový mobil a peněženku. Vysvětlili mu, že se celé vyšetřování dlouho potáhne, bude muset vypovídat před soudem a bude to velice nepříjemné jak pro něj, tak pro jeho rodiče a hlavně pravda nakonec vyjde najevo, a že již zítra na videu z bezpečnostní kamery uvidí, co se doopravdy stalo. Řekli mu, že vše, co řekne, zůstane mezi nimi a že jeho rodiče se nic nemusí

dozvědět. Mladistvý bez váhání vypověděl, že si vše vymyslel, protože byl opilý a bál se hněvu otce. Ve skutečnosti neví, jak o věci přišel, jestli je zapomněl v restauraci, v taxíku, zda mu vypadly někdy během večera, či zda mu je někdo sebral z kapsy, když spal na zemi na autobusové zastávce. Vyslýchající mu řekli, že je dobře, že vše přiznal a že se nemusí ničeho obávat, pouze ho požádali, aby zavolal do zmíněného podniku a zeptal se, zda nenašli jeho ztracené věci.

První výslech Mladistvého byl veden za přítomnosti jeho matky a trval pouze krátce, vyslýchající brzy usoudil, že výpověď vykazuje jisté znaky lži a vzhledem ke svým možnostem a k případné klasifikaci skutku se nijak nesnažil lživou výpověď překonat a rozhodl se převést Mladistvého na služebnu kriminální policie na Praze 1.

Druhý výslech Mladistvého byl opět veden za přítomnosti jeho matky. Od začátku se vyslýchající snaží navázat psychologický kontakt, nabídnutím pití, příjemným vystupováním atd., udržování a posilování psychologického kontaktu se věnovali po celou dobu. Jednak nezávaznou konverzací cestou na místo prověrky výpovědi, ale hlavně pobízením Mladistvého, aby mluvil o sobě a projevoval zájem o jeho osobu a jeho problémy (konflikt s otcem). Vyslýchající v průběhu první části výslechu, před odjezdem k prověrce výpovědi, analyzovali výpověď z hlediska jejích vnitřních rozporů a signálů lži. K podezření, že výpověď je vylhaná, přispělo mj. tyto skutečnosti:

- Z Mladistvého byl stále cítit alkohol, ač tvrdil, že předchozího dne vypil pouze několik piv, což může být způsobeno pouze obavou mladistvého z trestu, ale zároveň to svědčí o tom, že byl pravděpodobně silně opilý.
- Chování Mladistvého po přepadení je nelogické, nejen že ihned neohlásil přepadení na policii, nepožádal o pomoc obsluhu restaurace, ani nezavolal ihned domů a čekal až do rána.
- Mladistvý, ač neměl ani peněženku ani mobil, jel s přáteli taxíkem na autobus, přestože neměl prostředky, jak s ním dojet domů.
- Mladistvý popisuje detailně průběh celého večera, ovšem popis přepadení je stručný a neurčitý.
- Mladistvý nedokáže ani přibližně popsat ani jednoho z útočníků.

Všechny tyto skutečnosti nasvědčovali tomu, že Mladistvý nevypráví pravdivě, Vyslýchající se proto rozhodli provést ihned prověrku výpovědi. Prověrka výpovědi se konala již bez matky a vyšlo při ní najevo, že incident by mohl být zachycen na bezpečnostní kameře.

Při zmínce o kamerovém záznamu Mladistvý viditelně znejistěl, leč stále trval na své výpovědi. Po příjezdu na stanici vyslyšající před matkou vyslovili pochybnosti o věrohodnosti výpovědi syna a další výslech provedli bez její přítomnosti: „Ted půjdeme k nám a mamku tady necháme, ať nám můžeš říct, jak to doopravdy bylo.“. Odnětí důvěry dosud velmi příjemnými vyslyšajícími, kteří si získali jeho sympatie, před matkou bylo pro Mladistvého kritickým momentem ztráty zbytku sebedůvěry. Moment oddělení od matky bych označil za klíčový, neboť Mladistvý byl již vnitřně přesvědčen o neudržitelnosti lživé výpovědi, přesto však ze strachu z hněvu rodičů na ní setrval a tímto oddělením, dostal možnost, jak povědět konečně pravdu a ukončit tak pro něj nepříjemnou situaci, aniž by se vystavoval možnému trestu rodičů. Tento postup odpovídá i mému názoru, jež jsem vyslovil v této práci v části 4.2 Specifické druhy výslechu, tedy že účast rodičů při výslechu dětí a mladistvých je vždy třeba posuzovat individuálně s ohledem na konkrétní okolnosti případu. Je logické, že v první části výslechu byla matka přibrána, neexistovalo tehdy žádné podezření o lživé výpovědi a předčasným oddělením by v potenciálně mohlo dojít ke zbytečnému stresování Mladistvého. Nicméně oddělení v druhé fázi výslechu již bylo nezbytné a jednoznačně přispělo k překonání lživé výpovědi vyslyšajícího.

Výpovědi Mladistvého o poměrech panujících v rodině vyšly najevo všechny okolnosti, které vyslyšající potřebovali ke konečnému překonání lživé výpovědi. Byla odhalena příčina motivující lživou výpověď – strach z otce a z potrestání za ztrátu nového mobilu a peněženky v opilosti. Tato příčina byla odstraněna – oddělením od matky a slibem, že se nikdo nic nedozví. Byly stimulovány kladné vlastnosti Mladistvého a bylo využito jeho emocionálního napětí – „podívej, jsi slušný kluk, chodíš na gympl, sportuješ, já chápu, čeho se bojíš, ale uvědom si, že pravda nakonec vyjde najevo, přece bys nechtěl, aby tě ještě nakonec rodiče vozili po soudech a měli z toho ostudu... je vidět, že jsi slušný kluk, tak řekni, jak to bylo, zůstane to mezi námi a pojedíš domů...“. Na vnitřní rozpory ve výpovědi, ač byly zjevné, vyslyšající nepoukazovali, pouze konstatovali, že vše bude patrné z kamerového záznamu a nechali pracovat reflexní úvahy Mladistvého. Celý výslech se nesl ve velmi přátelském a korektním duchu a vyslyšající nechtěli na velmi mladého Mladistvého vyvíjet přílišný tlak, využili pouze takových přesvědčovacích metod, které byly v daném případě nezbytné k překonání lživé výpovědi.

Znaky lživé výpovědi:

- Vnitřní rozpory a nelogické prvky ve výpovědi (nenahlášení přepadení, dojel na autobus bez peněženky, atd.)

- Stereotypní opakování výpovědi bez nejmenších změn, oprav
- Absence detailů popisu přepadení
- Patrný strukturální zlom při přechodu k popisu přepadení
- Neschopnost reprodukovat rozhovor s útočnicí a popsat jejich vzhled („... řekli něco ve smyslu, že jestli jim to nedám, tak se nedočkám rána...byla tma a ani jednomu jsem neviděl do tváře...“)
- Obhajování své výpovědi dopředu (opakované konstatování, že útočnicím neviděl do tváře, kdykoliv měl pocit, že výpověď ztrácí na věrohodnosti)
- Chybí prožitky typické pro přepadení

Postupy překonání lživé výpovědi:

- Navázání psychologického kontaktu, jeho udržení a posilování v průběhu výslechu
- Odhalení a překonání motivu lživé výpovědi
- Stimulování kladných vlastností vyslychaného
- Využití emocionálního napětí vyslychaného
- Využití reflexních úvah lživě vypovídajícího

Z následného rozhovoru s Mladistvým vyšlo najevo, že jak při prvním výslechu, tak při výslechu kriminalisty na Praze 1, byl přesvědčen o dokonalosti své výpovědi a chtěl mít vše co nejdříve za sebou. Po prověrce výpovědi mu však již bylo jasné, že jeho situace je neudržitelná a přemýšlel, jak to vyřešit, jak říct pravdu, aby neměl průšvih. Vyslychající se k němu chovali velice hezky a získali si jeho sympatie. Když ho oddělili od matky, řekli mu, že chápou jeho situaci a že se do ní dokáží vžít a vysvětlili mu, jak nepříjemné to pro něj a rodiče může být, bude-li lhát, rozhodl se říci pravdu. Ve chvíli, kdy mu slíbili, že se rodiče nic nedozví, odstranili poslední překážku a on tak mohl konečně vše beze strachu říci.

Způsobu a vedení výslechu kriminalisty není z metodického hlediska co vytknout. Jejich postup byl profesionální a ohleduplný k osobě Mladistvého. Při výslechu využili širokého spektra způsobů k překonání lživé výpovědi. V určitém světle by se jejich naléhání na Mladistvého (bez přítomnosti matky, zmínění možnosti výslechu před soudem a zdůrazňování možných negativních důsledků pro něj a jeho rodinu) mohlo zdát jako nepřijatelný nátlak

vzhledem k jeho věku, nicméně vzhledem k existenci kamerového záznamu incidentu dokumentující skutečný průběh událostí, považuji tento přístup za přiměřený, neboť dal Mladistvému možnost přiznat pravdu sám a vyjít tzv. s čistým štítem, aniž by hrozilo nebezpečí vzniku vynucené nepravdivé výpovědi. Sám Mladistvý později prohlásil, že postup vyslychajících nevnímal jako nátlak, nýbrž jako rozumnou domluvu a poskytnutí možnosti ukončit nepříjemnou situaci vypověděním pravdy, aniž by mu hrozil postih rodičů.

Závěr

Cílem této diplomové práce, tak jak je vytyčen v úvodu, je sepsání a utřídění poznatků kriminalistické taktiky a forenzní psychologie o problematice překonání lživé výpovědi, zasadit je do rámce českého právního řádu a obohatit je o poznatky z praxe a kazuistiky tak, aby případnému čtenáři tato práce posloužila jako jakási příručka, jež ho uvede do problematiky odhalení lži ve výpovědi a taktických postupů jejího překonání.

Převažující část diplomové práce jsem věnoval utřídění teoretických poznatků, které jsem se snažil obohatit o své zkušenosti a názory byť vycházející pouze z krátkodobé praxe. V závěrečné části jsem se pak pokusil dříve popsané taktické postupy odhalení lži a překonání lživé výpovědi demonstrovat na konkrétním příkladu z praxe, tak aby případný čtenář získal reálnou představu o možnostech využití teoretických znalostí v praxi.

Ačkoliv v mnou presentovaném příkladu bylo díky odhalení lži a správnému použití taktických postupů k jejímu překonání dosaženo požadovaného výsledku, tedy získání pravdivé výpovědi, bylo by pokrytecké prohlásit, že správným použitím taktických postupů k překonání lživé výpovědi lze vždy dosáhnout získání pravdivé výpovědi. Ačkoli tomu tak v některých případech je, tak je třeba konstatovat, že ani důsledné řízení se metodikou, ani mnohaleté zkušenosti vyslychajícího nemusí v některých případech přinést úspěch. Motivace podat lživou výpověď je v určitých případech natolik silná, že prakticky není možnost vyslychaného přimět k podání pravdivé výpovědi.

Přestože se mnohdy nepodaří lživou výpověď překonat, odhalením lži a správným užitím taktik k jejímu překonání se nám často podaří získat množství taktických informací, které by vyslychaný za jiných podmínek nikdy neřekl. Pokud po takovém výsledku následuje správně provedená prověrka výpovědi, pak je se často podaří získat množství nepřímých i přímých důkazů o vyšetřovaném skutku, které by jinak zůstaly orgánům činným v trestním řízení utajeny.

Lze tedy konstatovat, že ač nelze vždy dosáhnout získání pravdivé výpovědi, lze správným postupem docílit získání informací, které mohou být v řízení esenciální pro objasnění vyšetřované věci a rozhodnutí o skutku. Proto si dovoluji tvrdit, že určitá minimální metodická podpora orgánů činných v trestním řízení je v tomto směru nezbytná. Bohužel musím konstatovat, že dokonce i u některých orgánů policie jakékoli metodické příručky či vzdělání v tomto směru absentují, což se negativně projevuje na jejich každodenní práci, kdy ani dlouholeté zkušenosti nemohou nahradit odborné vzdělání.

Seznam použité literatury

- CZESZOT, Z.: Falszywe samooskarzenie, Problemy kryminalistyki, n.49, 1964, str. 319 - 331
- ČÍRTKOVÁ, Ludmila. Forezní psychologie. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 445 s. ISBN 9788073804619
- ČÍRTKOVÁ, L. Kriminální psychologie. 1. vyd. Praha: Eurounion, 1998. 255 s. ISBN 80-85858-70-3.
- ČÍRTKOVÁ, Ludmila. Policejní psychologie. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, 309 s. ISBN 8086898733
- ČÍRTKOVÁ, L.: Orientační odhad věrohodnosti výpovědi, Kriminalistika 1998, roč.31, č.3, str. 211-220
- F. E. LOUWAGE, Some Remarks on Police Interrogation, International Criminal Police Review, April, 1953
- GILLERNOVÁ, Ilona a Hedvika BOUKALOVÁ. Vybrané kapitoly z kriminalistické psychologie. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006, 280 s. ISBN 8024612933.
- GRÁC, J. Persuázia : Ovplyvňovanie človeka človekem. 2. vyd. Martin : Osveta, 1985
- GUDJONSSON, Gisli H. The psychology of interrogations, confessions and testimony. Chichester: Wiley & Sons, 1992, 362 s. ISBN 0471961779.
- HOWITT, Dennis. Forensic and criminal psychology. London: Prentice Hall, 2002, xxi, 423 s. ISBN 0130169854.
- CHMELÍK, J., Trestná činnosť mládeže a páchaná na mládeži. 2. upravené a rozšírené vydání. Praha: MV ČR, 1998, s. 85
- JELÍNEK, Jiří. Trestní právo procesní. 3. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Leges, 2013, 864 s. ISBN 9788087576441
- KLEINSCHMIDT, F., GAY, W.: Fehltritte und ein Nachwort dazu, Kriminalistik, n.9, 1956
- KONRÁD, Zdeněk, Jan MUSIL a Jaroslav SUCHÁNEK. Kriminalistika. 1. vyd. Praha: Beck, 2001, XX, 512 s. ISBN 8071793620
- KONRÁD, Zdeněk, Viktor PORADA, Jiří STRAUS a Jaroslav SUCHÁNEK. Kriminalistika: kriminalistická taktika a metodiky vyšetřování. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015, 414 stran. ISBN 9788073805470.

MUSIL, Jan, Zdeněk KONRÁD a Jaroslav SUCHÁNEK. Kriminalistika. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Beck, 2004, XXIII, 583 s. ISBN 8071798789.

NĚMEC, Miroslav. *Kriminalistická taktika pro policisty*. 1. vyd. Praha: Eurounion, 2004, 328 s. ISBN 8073170361.

NĚMEC, Miroslav. Výslech a taktika jeho provádění ve speciální výslechové místnosti. Vyd. 1. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2003, 136 s. ISBN 8072511416

PAVLOV, I., P.: Sebrané spisy, díl IV, Praha SZdN, 1952, str. 280, č.z.: 000946239

PORADA, Viktor. Kriminalistika: (teorie, metody, metodologie). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2014, 459 s. ISBN 9788073804909

PORADA, Viktor a Jiří STRAUS. Kriminalistika: (výzkum, pokroky, perspektivy). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 699 s. ISBN 9788073804770

PRERAD, Vladimír, Miroslav PROTIVINSKÝ a Jan MUSIL. Taktika výslechu v přípravném řízení trestním. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, 125 s, č.z.: 000561239

SOUKUP, J. Sebeobviňování a nepravdivá doznání. Praha: TEPS místního hospodářství, 1973. 239 s

SOUKUP, Jaroslav, Bohumil BÁRTA a Jan MATIÁŠEK. Výslech a psychologie. 1. vyd. Praha, 1966, 214 s

SPURNÝ, Joža. Psychologie výslechu. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, 154 s. ISBN 9788073801533

STELLER, M., VOLBERT, R. (Hrsg.), Psychologie im Strafverfahren, Bern: Huber, 1997

Seznam zkratek

- TŘ** zákon. č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů
- TZ** zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- ZSVM** zák. č. 218/2003 Sb., zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

Abstrakt

Tato diplomová práce se věnuje problematice výslechu, odhalení lži a taktických postupů jejího překonání. Velká část této práce je věnována utřídění poznatků kriminalistiky a forenzní psychologie o této problematice, tyto poznatky jsou pak doplněny zkušenostmi z praxe a praktickými příklady. Důležitou částí diplomové práce je popis reálného výslechu s názornou ukázkou možné praktické aplikace postupů odhalení lži a taktických postupů jejího překonání.

Úvodní část diplomové práce je zaměřena na obecný teoretický rozbor výslechu s důrazem na právní stránku věci. Velmi podstatnou částí problematiky překonávání lživé výpovědi je samotná lež, té je věnována druhá část práce. S působením na vyslýchaného za účelem překonání domnělé lživé výpovědi souvisí i problematika nepravdivých doznání a sebeobvinění, neboť, úkolem vyslychajícího není získat výpověď, jakou chce sám slyšet, nýbrž jen a pouze výpověď pravdivou a právě nesprávně zvoleným výslechovým postupem může docházet k nepravdivým doznáním, kteréžto jsou pak potenciální příčinou justičních omylů.

Třetí kapitola je věnována taktickým postupům určeným k překonání lživé výpovědi. V následující části se věnuji možným chybám ve vedení výslechu, které jsou schopné ovlivnit jeho výsledek, jakož i jeho použitelnost jako důkazu.

Poslední avšak velmi důležitou kapitolou je rozbor výslechu, na kterém je popsána možná aplikace jednotlivých výše popsaných taktických postupů.

Abstract

This thesis is devoted to interrogation, detection of lies and tactics of overcoming them. Large part of this work is devoted to ordination of findings of criminology and forensic psychology on this issue. These findings are complemented by practical examples. Important part of this thesis consists of an analysis of real interrogation with a demonstration of possible practical applications of the lie detection techniques and the tactics of overcoming false testimony.

The introductory chapter of the thesis is focused on general theoretical analysis of interrogation, with an emphasis on the legal side of things. Very important part of the process of overcoming false testimony is the lie itself, to which the second chapter is devoted. The impact of usage of interrogation tactics on the interrogated in order to overcome the alleged false statements is related to the issue of false confessions and self-incrimination, because interrogator's real task is not to obtain the testimony he wants to hear, but to obtain a just and truthful testimony. Improper interrogation procedure may leads to false confessions and may result in miscarriages of justice.

The third chapter is devoted to tactics of overcoming a false testimony. The following chapter is devoted to possible interrogation mistakes that have a potential of influencing the interrogation's outcome, as well as its usefulness as evidence.

The last but very important chapter offers an analysis of interrogation, where the application of various tactical procedures mentioned above is described.

Název práce – Title of the thesis

Taktické postupy překonávání lživé výpovědi

Tactics to avoid false testimony

Klíčová slova

Výslech

Lež

Taktické postupy překonání lživé výpovědi

Keywords

Interrogation

Lie

Tactics to avoid false testimony